

TÜRKİYE TARİHİ VE ANTROPOLOJİSİ ÜZERİNE

Doç. Dr. AFETİNAN

Fakültemiz dergisinin VI ncı cildinin 1-2 (1948) sayısında "Antropoloji ve Tarih," başlığı altında, uzun bir makale çıktı. Bu yazının sahibi böyle bir konuyu işlemek için "Türkiye halkının antropolojik karakterleri ve Türkiye Tarihi," adlı kitabımı esas olarak almışlar. Ancak bu çeşit yazının, Fakülte dergisinin "yayınlar üzerinde," ki sütunlarında neşredilmesi usul iken, bu durum her nedense değiştirilmiştir. Ben, kendi hesabıma bu değişiklikten sadece memnun oldum. Çünkü 19 büyük sayfalık anlatma, izah ve tenkitler, yalnız kitabımdaki mevzular esas tutularak ve onların sadece bazı mahdut yerleri okunarak "doldurulmuş," bulunuyor. B. H. Demircioğlu'na teşekkür ederim. Çünkü bana yeniden bu konuda yazmak, açıklamalar yaparak bu vesile ile de yanlış düşünceleri düzeltmek fırsatını vermiş oluyorlar. Şüphe yok ki "Antropoloji ve Tarih," meselesi, tarih üzerinde çalışmak isteyenlerin, önemle üzerinde duracakları bir konudur. Bunu takdir ederiz. Bu itibarla böyle bir makaleyi yazmak "lüzum ve külfetine," katlanan tarih doçentine anlıyamadıklarını anlatmak gerekmektedir. Çünkü makalelerinin bazı yerlerinde "eğer yanlış anlamıyorsak," (M. s. 54-57) gibi tâbirler koymak zarureti duymuşlardır.

Kitabımdaki bir çok yerleri, bütün ihtimamlarına rağmen, ya hakikaten anlıyamamışlar ve yahut ta vuzuhlu olan cümlelerimi esas alarak veya onların üst ve altlarındaki kısımları hiç yokmuş farzederek, bunlar üzerinde sayfalarca, malûmu ilâm kabilinden, yazı yazmak istemişlerdir. Bu makale, doğrudan doğruya kitabımı ilgilendirdiği için, ben de bu yazılarım için onu esas alacağım. Ancak, fransızca basılmış doktora tezim ile, o esas alınarak ve bazı ilâvelerle yayınlanmış olan türkçe kitabımın, beraberce tâkip edilmesi lüzumuna derhal işaret etmeliyim.

Münekkit evvelâ kitabımın mahiyeti ve mevzuları üzerinde bir tanıtma ile yazısına başlıyor. Burada bütün kitabın içindeki bahisleri büyük bir dikkatle sıralıyan yazara, küçük bir unutkanlığını hatırlatmakla cevaplandırmaya başlayacağım :

"1939 yılında doktora tezi olarak bastırmış olduğum kitabımın 1941 de Cenevre Üniversitesi, ikinci basımını kendi yayınları arasında yaptı," diye önsözde tasrih ettiğim kısmı münekkit, nedense atlamışlardır. Halbuki bu noktada bilmeleri lâzım gelen bir cihet vardır ki, ecnebi memleketlerdeki Üniversitelerde, doktora tezlerini kendi yayınları arasında basmak âdeti, her zaman cari değildir. Nitekim ben de, tezimi müdafaa etmeden önce, bu kitabımı bastırarak 200 nüshasını Cenevre Üniversitesine vermiştim. Fakat müdafaamdan ve "doktor," ünvanını

kazandıktan sonra, Cenevre Üniversitesi kendi yayınları arasında, klişelerimden istifade etmek şartıyla, yeniden bastırma kararı verdi ve harp yılları esnasında olmasına rağmen, ikinci tabını yayınladı¹.

Uzun bir geçmişe malik olan bu Fakültenin bastırdığı tezlerden ikincisinin, bu kitap oluşundan dolayı iftihar ediyorum. Bu iftihar, şahsım için olmaktan ziyade, memleketime ve milletime karşı ecnebi ilim muhitlerinde duyulan ilgi bakımından önemlidir.

Türk Tarih Kurumunun Türkçe baskısı için verdiği karara gelince, bu Cenevre Üniversitesinin verdiği karardan hemen sonradır (22.XI. 1940). Fakat şahsıma ait olan klişelerimin İsviçre'den getirilmesi, yine harp yıllarına tesadüf ettiği için, uzun zamana ihtiyaç gösterdi. Tarih Kurumuna klişe masrafı yüklememek için beklemek mecburiyetinde kaldım ve bunları tamamen getirdikten sonradır ki, Türkçe basımına başladım.

"Bu kitabın tabı ve neşri için hiç bir fedakârlıktan çekinmemiş olan Türk Tarih Kurumuna," (M. s. 49) diye yazan münekkidin neyi kastetmek istediği açık değildir.

Türk Tarih Kurumunun kuruluş gayelerinden en esaslısı Türk milleti ve Türk Tarihi için tetkikler yapmak ve bunları yayınlamaktır. Bu bakımdan kitabım, Türk milletinin ırkî karakterlerini ilmi metodlarla izah etmek olduğuna göre, T. T. Kurumunun yayınlamak için "*fedakârlık*," etmesini minnetle karşılıyorum. Çünkü netice kısmında dediğim gibi "Birinci Türk Tarih Kongresinde bazı delillere dayanarak verilen hükümler, bu kitabımızdaki izahlar ve rakkamlarla teyit edilmiş oldu,"².

Münekkidin aynı cümlesinde "*eseri Türkçeye çevirmek ihtiyacını duyup, bu külfete katlanan müellife*," denilmektedir. Fransızca olarak iki kere basılan bir kitabın, Türk milletini ilgilendirmesi bakımından Türkçeye çevrilmesini pek tabii bir ihtiyaç telâkki ettim. Külfete gelince, milletimi bu toprağa bağlayan her mevzuu, seve seve ele almaktan külfet değil, daima sevinç duymuşumdur.

Antropoloji İlmî ve Antropolojik anketler (M. s. 50-52)

Münekkit, bu meseleyi ele alarak kendisine göre bir sıralama yapmış, bir taraftan kitabımdaki bölümleri izah ederken, diğer taraftan kendi kendisini nakzeden fikirlerle antropolojinin tarihe yardımcı bir ilim olmadığını ispata girişmiştir.

Bu başlık altındaki yazısında, Antropolojinin mahiyeti ve bölümleri hakkında bilgi vermeyi bu vesile ile lüzumlu addeden B. Halil Demircioğlu, şu kanaate varıyor: "*Fakat antropolojinin sahasında bilhassa tabii insanın kimliği demek olan insan ırkları ve bu ırkların taksimatı*

¹ Mme Afet Inan - L'Anatolie, le Pays de la «Race Turque». Georg, Librairie de l'Université, 1941 Publication de la Faculté des sciences économiques et sociales de l'Université de Genève. Volume II.

² I inci T. T. Kongresi zabıtları 1932. s. 18 - 49 99 - 161, 271 - 278.

önemli bir konu teşkil eder. Antropoloji burada ırk karışmaları, ırki karakterler, irsiyet, genetik ve nihayet de ırk hıfzıssıhhası ile meşgul olur,, demekle, insan ırkları ve bu ırkların taksimatının önemli olduğunu kaydediyor.

Fakat aynı makalenin "Antropoloji ile tarih arasındaki münasebet,, başlığı altındaki bölümünde, bu kanâatini unutmuş görünen ve bu münasebetle bir daireyi faside "Cercle Vicioux,, içinde bulunan münekkîd, şöyle demektedir: "*Bu ilim, insanı bizatihi hayvanî bir varlık olarak mütalea ve tetkik eder,, (M.s. 54). Ve ırk ne bir tarihî hadiseyi ne de bir kültürü bize öğretmediği ve sonra tarihî müessir bir faktür de olmadığı için bu alâka, hayvanî ve içtimâî mahiyetiyle bir tek varlık halinde yaşayan insanın hayvanî kimliğini bilmek tecessüsümüzü tatmin edici bir bilgi edinmek şeklindeki alâkadan başka bir şey değildir,, (M.s. 55-56). Bu cümlede bilhassa dikkat edilecek nokta, ırkın "tarihî müessir bir faktür de olmadığı,, na inanmış görünen münekkîdin, aynı makalenin "Coğrafya ile tarih arasındaki münasebet,, başlığı altındaki yazılarında daha önceki sayfalarında, bütün bu dediklerini hiçe sayarak "tarih aynı mekân üzerine çeşitli istikametlerde inkişaf ve tekâmüller göstermiş nice insan grupları, tanımaktadır... Meselâ ecdadı tamamiyle köylü olan İngilizlerin sonradan gemici ve daha sonra endüstrici olmaları, denizden ve madenlerden istifade etmek zekâ ve iradesini göstermelerinden olmuştur. Halbuki başka ne kavimler vardır ki, meselâ binlerce seneberi deniz kenarında oturdukları halde gemici olamamışlardır,, (M. s. 58) B. Doçent tenkit yazılarında, muhtelif vesilelerle fikrini açıklamaya çalışırken, bizzat kendisi bir tezadlar silsilesi içinde bulunuyor.*

Çünkü bu son naklettiğimiz cümle ile verdiği misalde, aşikâr olarak demek istiyor ki; tarih, aynı mekânda çeşitli istikametlerde inkişaf ve tekâmül gösterme kabiliyetinde olan insan ırkları tanımıştır ve yukarda söylediği "ırkın tarihî müessir bir faktür de olmadığı,, cümlesiyle büsbütün aykırı bir fikir ileri sürmüş oluyor³. Aynı tenkid makalesinde çıkan bu noktaları bir tezad örneği olarak belirtmek isterim. Çünkü görülüyor ki, sırf menfi tenkit maksadiyle ele alınan mevzularda, bu vesile ile kitaplardan gelişi güzel okunmuş bilgiler, ya hazmedilmeden kullanılmış ve yahutta benimsenmeden konmuştur. Esasen müteakip sayfalarda, antropolojinin tarihe yardımcı bir ilim olmadığını kabul eden B. H. Demircioğlu, bu bahiste zoraki bir gayretle "antropoloji ilmi üzerinde,, bir takım malûm bilgileri yazmak hevesine düşmüş ve anketler hakkında bir bilgi vermek isterken, kitabıma esas olan anketi izaha çalışmışlardır. Fakat, buradaki yazıları, kitabımdaki sayfalarla karşılaştırılırsa, münekkîdin anlatış tarzı ile, benim verdiğim bilgilerin birbirine

³ Münekkîdin, daha önce bir seri tanıtma yazılarındaki, şu cümlesini okumak enteresan olacaktır sanırım: "Thierry kardeşler, o sıralarda "tarihî ırklar" ın mevcudiyetini isbat etmişlerdi". DTCFD 1943 sayı 3, s. 132.

uymadığı görülür. Meselâ "*nihayet bu tasnif ameliyatı da bittikten sonra, alınan neticeler kitabın müellifine verilmiştir,*" dediği zaman, ondan önceki çalışmalarımızdaki tarzı, anlamamış görünüyorlar. Bunun için makalenin sayfa 51 deki paragrafı ile kitabımdaki 67-69 uncu sayfalarının beraberce mütaleâ edilmesi, okuyuculara gerçek fikri verebilir.

Bu vesile ile İstatistik Umum Müdürü rahmetli B. Celâl Aybar'ın Cenevre'ye yazdığı mektuplardan birini, buraya koymakla, hem onun aziz hatırasını anmak, hem de bu işin teşkilatlanma kısmı için bir açıklamada bulunmak isterim.

"Sayın Bayan,

17, 1, 1938

8.1.1938 tarihli mektubunuzu 14. 1. 1938 de aldım. Gönderilen tasnif plânını tetkik ettim. Mevzua vakıf olmadığım için bir çok noktaları bana müphem göründü... Yani bu plândan edindiğim fikirle tasnif tablolarını matlup şekilde dolduramayacağıma kana'im. Bu vaziyette, istirhamım, bu plâna göre doldurulması lâzımgelen tabloların boş veya farazi olarak doldurulmuş birer taslağını bana göndermenizdir. Veyahut benim bu hususta bütün tereddütlerimi izale edecek şekilde sizinle şifahî olarak görüşmekliğim lâzım gelmektedir.,,

Münekkidin makalesinde 51 inci sayfanın son paragrafını gözden geçirelim. İlmî metoda tamâmen aykırı olan aktarma şeklini kaydetmek yerinde olacaktır.

Makaleden "*Antropologların uzun seneler üzerinde işliyebileceği kadar zengin olan bu muazzam malzemenin ancak umumî sonuçlarını,*".

Kitaptan : Antropologlar, uzun seneler bu malzeme üzerinde işleyebilirler. Ben bu kitabımda, bu kadar zengin olan vesikalardan ancak umumî sonuçları bildirmeği yeter gördüm.,, (s. 78)

Bir kitaptan parantez içinde cümleler alındığı vakit ve bilhassa "*kendi ifadesiyle,*" diye de kaydettikten sonra kelimeler asıl müellifin koyduğu gibi, aynen muhafaza edilir. Bu en basit bir metod bilgisidir. Bir de kitabımın hülâsasını verirken, şöyle bir cümle yazıyorlar: "*gözler ise açık ve hatta ekseriyetle çok açıktır,*" Bunun karşılığında kitabımın 179 uncu sayfasında hüküm şudur: "*tahminin hilâfına olarak, gözler, ekseriyetle orta ve açık renktir,*" Şimdi bu iki cümle arasındaki manâ aykırılığına dikkat etmek, bu tenkid makalesi hakkında bir fikir edinmek için kâfidir sanırım. Çünkü münekkidin bana atfen koyduğu "*ekseriyetle çok açıktır,*" sözü ile benim "*ekseriyetle orta ve açık renktir,*" cümlesi arasında epey manâ farkı olsa gerektir. Bu münasebetle (K. s. 169) grafikteki rakkamlara bakmalıdır:

Erkeklerde göz rengi: açık % 29, 16, orta % 56, 56, Koyu % 14 28.

Kadınlarda göz rengi: açık % 23, 78, orta % 59, 17, koyu % 17, 08.

Bu örnekle, B. H. Demircioğlu'nun ilmî telekkilerden ne kadar uzak kaldığı görülmektedir.

Düñkü ve bugünkü insanlar arasında ırkî karabet (M. s. 52-53)

Bu başlık altında münekkîd kitabın hangi tarafını alıp tenkid edeceğinde mütereddîdir. Onun için gerek önsözden, gerekse kitabın çeşitli bölümlerinde yer almış olan (K. S. 9 - 24 - 29 - 31 - 34 - 56 - 58 - 59) cümlelerimizi birbiriyle karşılaştırarak bir neticeye varmak istiyorlar. Fakat yazılarının başına hemen şu: "*Filhakika şayet bu topraklar üzerinde gelmiş geçmiş vatandaşların ilmî yakını (1) imkân dahiline sokan yeter sayıdaki iskelet bekayası mevcut ise ve bunların ölçüleri bugün yaşamakta olan halkın tesbit edilmiş ölçülerini verirse, bu takdirde onlarla şimdi yaşıyanlar arasındaki "ırkî Karabet," sabit olacaktı. Bunun için de yapılacak iş, ta prehistorya devirlerinden başlayarak, Türkiye'de şimdiye kadar yaşamış kavimlerin ırkî karakterini kitapta birer birer göstermek ve bundan netice çıkarmaktır. Bunları da anket neticelerinden önce koymak⁴ lâzımdı (1),*" ihtarı koyan münekkîd, derhal ilâve ediyor: "*Kitabın birinci kısmı kanaatimizce işte (1) geçmişteki insanların ırkî karakterleri hakkında vermek istenilen malûmatı önâ koymak zaruretinden doğmuştur,*" . Münekkîd, bu kısımda kendi kanaatlerine göre bir aksaklık seziyorlar.

Fakat derhal söyleyelim ki kitapta, böyle bir kısım esasen yoktur, lüzum görüldükçe, bu meseleden bahsedilmiştir.

Aynı zamanda münekkîd, verdiğimiz jeoloji, Coğrafya ve Tarih malûmatını "*sadet dışı bir malûmat yığını,*" telâkki etmektedirler, Yalnız şükranı değer ki derhal hatasını tashih etmek isteyerek, kitabımda yazdığım bir cümlem ile "*sadet dışını,*" izah ediyorlar:

"Bundan maksadım bu anketle ırkî karakterlerini ölçüye ve müşahediye dayanarak tesbit ettiğimiz yurdumuzun halkı, ne gibi kültürleri meydana getirmiş ve hangi siyasî (bu kelime münekkîdin aktardığı cümlede yazılmamıştır) adlar altında tarihte yer almıştır, onu hatırlamaktır., Bu kadar açık olarak anlatılmak istenen fikre "*sadet dışı,*" demekle, münekkîd neyi kastediyorlar, işte asıl aksaklık buradadır.

Bundan sonra münekkîd "*bu topraklarda gelmiş geçmiş insanlarla bugün yaşıyanların ırkî karabeti ve hatta ayniyetini â priori, olarak kabul etmiş,*" olduğuma işaret ediyorlar.

Acaba bu kitabı yazarken kullandığım bütün antropometrik neticeleri, bilmeden mi metni yazdığımı sanıyorlar? Elbette ki gerek eski devirlerden kalan, gerekse antropometrik anketle elde edilen sonuçlar göz önünde tutularak bu kitap kaleme alınmıştır. Bu bakımdan önceden "*a priori,*" verilmiş bir hüküm olarak kabul edilmemek lâzımdır.

Münekkîd, memleketimizin prehistoryası⁵ için verilen tafsîlatı lüzum-

⁴ Acaba biz soramı kuyduk? Hayır tam s. 56-60.

⁵ Bu devre için verilen bilgiler, kısmen yeni olduğundan ve kendi bulduklarımızı da başka yerde neşretmediğimizden dolayı, lüzumlu olduğuna kani olarak Profesörüm E. Pittard'ın tavsiyesi üzerine buraya koymuştum.

suz addettikleri gibi, tarihî devirler için verdiğim izahları da kusurlu buluyorlar. Yalnız, bu bahsin sonuna koyduğum Anadolu'nun prehisto-rik ve tarihî devirlerinden kalma iskeletlerin ölçülerini vermemi, mem-nuniyetle zikretmenin lâzım olduğunu yazarken *"daha önce söyledikle-rine lüzum bırakmayan bir tabloda, evvelce yazdıklarını unutarak ve yaz-madıklarını hatırlayarak . . ."* diye de garip bir cümle ilâve ediyorlar.

Kitapta evvelce *"yazdıklarımızı unutmak,"* varit değildir. Nitekim kendileri bu fikirlerini destekliyecek misal vermemişlerdir. *"Yazmadık-larını hatırlayarak,"* tâbiri ile ise, münekkid tamamen mesnetsiz bir hüküm vermiştir. Bizce plânımıza göre, mantıkî sıranın icabettirdiği tarzda, muayyen mekânda (Türkiye) yerleşen ve akınlarla kesafetini bulan bir halk kütlesinin, siyasi tarihi bir sıra içinde gözden ge-çirilerek ve muayyen adlar altında tarihte yer almış olan bu halk-tan geriye kalan ve ölçülebilen iskeletler (az olmakla beraber) krono-lojik bir sıraya göre gösterilmiştir. Bu tablonun verdiği netice üzerine bazı mütalealar serdetmiştik (K. s. 57-60). Bu itibarla yeniden izaha lüzum görmüyorum. Ancak, tenkid makalesinin müteakip satırlarında şu cihetler göze çarpmaktadır:

Kitabımdan, yine kelime atlıyarak ⁶ cümleler almışlar ve güya anlaşılmadığını sanarak, kendileri izah etmeğe kalkışmışlardır. Aynı zamanda kitapta varılan neticeyi kabul etmiş göründükten sonra diğer başlıktaki yazıların ilk cümlesinde, mütereddit bir durum takınıp, işi erbabına bırakmışlardır ⁷.

Antropoloji ile Tarih arasındaki Münasebet (M. S. 53-56)

Münekkid bu bahiste üç mesele üzerinde duruyor:

1. Tarihî malûmatı Antropoloji dışında telâkki ederek *"asıl konuya hiç lüzumu yok iken sıkıştırılmış,"* olmasını.
2. Antropolojinin, benim dediğimin aksine olarak, tarih ilmine yar-dımcı bir zümre olmadığını, *"Muharrir . . . kitabında antropoloji bel-geleri kullanmak suretiyle bir "tarih," yapdığını zannetmektedir,"*.
3. *"Tarihin, vazifesinin "tabîî insan," ı değil de "içtimâî insan," ı tet-kik etmek olduğunu,"* ileri sürüyorlar.

Şimdi bu noktaları sırasile ele alalım:

1. Makalenin hemen her bahsi münasebetile tekrar edilen ve *"fer's,"* mahiyette telâkki edilen tarihî malûmatı, münekkid *"Kitabın esas noktaları hakkında yanlış anlamları önlemek ve bu suretle kitabın daha iyi anlaşılmasına yardım etmek gayesile,"* verdiklerini yazıyorlar.

⁶ M. s. 53, 2 inci pragraf satır 6 da (bulunan) kelimesi atlanmıştır.

⁷ Münekkidin bir tertip usulsüzlüğünü kaydetmek yerinde olacaktır. B. H. Demir-cioğlu makalesinde ayırdığı başlıklara göre izahlar yaparken, bunlardan çıkarmak iste-diği neticeleri, ilgili olan yazıların sonuna koymayıp, yeniden başladığı diğer bir mev-zuun ilk satırlarına almaktadır. Böylece, fikir teselsülü inkıtaa uğrayıp, başlıkların ilk sözleri, bir önceki yazıların hükmü mahiyetine girmiş oluyor.

Müteakip sahifelerde bu yanlış anlamları düzeltmek isterken, kendilerinin bizzat ne kadar hatalar yaptıkları görülecektir. Bu itibarla, esas meseleler ve kitabımın planı hakkındaki yazılar üzerine verilecek hüküm, ilim âleminin dikkatine ve kanaâtine sunulmuş olacaktır.

2. Antropolojinin tarihe yardımcı olup olmadığı meselesine gelince:

Münekkid bu konuda asıl makale metninde antropolojinin "*tabiî insanı*," tetkik ettiğinden dolayı tarihin yardımcısı olamaz diye bir hükmü manâ çıkarıyorlar. Fakat derhal alt notlarda bu hükmün, hatta kaynak göstererek, aksini söylüyorlar. Meselâ "*Antropolojinin tarih ilmiyle yegâne ilgi noktası antropolojinin öğrettiği insan ırkı, meselesinde toplanır*," demekle niçin evvelâ inkâr etmekle ve sonra şaşırtıcı izahlarla başka yollara sapmaktadırlar?

Bu konu, bizatihi akademik bir tartışmayı icabettiren bir mesele olabilir. Fakat münekkidin burada yapmak istediği şekilde, vuzuhtan arı olan ve bazan tevîl yollarına sapan bir kalem sahibi ile, bu iş asıl manasını kaybedebilir.

Ancak, ben burada, B. H. Demircioğlu'ndan büsbütün ayrı bir kanâatte olduğumu belirterek, kitabım dolayısıyla makaledeki yazılar ve bilhassa deliller üzerinde duracağım.

Tarih ilminin mevzuuna giren insanın geçirmiş olduğu hayatın bütün safhaları, onu sadece "*ıctimaî insan*," olduğu için değil, bizce aynı zamanda "*tabiî insan*," olarak da mütalea edilmesi lâzımgeldiğindendir. Çünkü 58 inci sayfadaki son cümlelerinde verdikleri misaller, acaba sadece zekâ meselesi midir, yoksa ırkî kabiliyet ve zamanın tekâmül ve ihtiyacına göre olan bir değişiklik midir?

Zekâ daima ferdi kalabilir, fakat tabiî ve ıctimaî insan topluluklarının teşkil ettiği kavim birliklerinde, müşterek olan karakterler daima mevcut değil midir? Bunu tarih bilen bir insan nasıl inkâr edebilir?

Biz asla demiyoruz ki, insan ırkları bugün tam mânasile saf ve karışmamış bir haldedir. Tekâmül kaidesi, sadece insanın fizik yapısı için değil, aynı zamanda dil, âdetler, din ve ıctimaî teşkilâtı hatta düşünceleri için de asıldır. İşte bu suretle, bugünkü antropoloji ilmi doğmuş ve bu ilim dalı "*sosyoloji*," nin bir devamı olmuştur. Böylece sosyoloji, ıctimaî insanın tekâmülünü münakaşa konusu olarak ele almıştır⁸.

"Beşer kavimlerini tetkik parçalanamaz, bir kavim ancak fizik, kültürel ve dil karakterlerinin genel heyetile tarif edilebilir ve antropolojik bir nazariyeye, topu birden insan ilmini (science de l'homme) yapan ve birbirlerinden ayrılmaz bir halde olan bu üç temelli disiplinlerden alınmış delil ve misallere dayandığı takdirde, kat'î olarak kurulmuş gözile bakılabilir," (Rivet).⁹

⁸ J. Huxley — Nous Européens. (We Europeans) 1947 traductions J. Castier. s. 58.

⁹ Ş. Aziz Kansu — Antropoloji dersleri. İstanbul 1938. s. VI.

Tarihin bugünkü en son anlaşıldığı manada bir değer kazanabilmesi için, mevzu olan insan cemiyetinin, zaman ve mekân içinde her yönden tetkik edilmesi lâzımdır. Çünkü tarih, geçmişteki insan cemiyetlerinin hayatı ve kültürü hakkında mukayeseli bir bilgi verebilirse, o zaman vazifesini yapmış olur, aksi takdirde olayları sıralayan bir hafıza ilminden öteye gidemez.

İşte bunun içindir ki tarih her türlü yardımcı ilimlerden faydalanmak ihtiyacı karşısındadır.

Burada şunu hatırlatmak isteriz ki, Fakültemizin açılış töreninde (1936) vermiş olduğum ilk derste, bilhassa tarih metodu ve tarihe yardımcı ilimler üzerinde durmuş ve bu bakımdan bazı sıralamalar yapmışım, orada bilhassa kaydettiğim nokta şudur:

“Tarih ilmi, insan cemiyetlerini yalnız muayyen bir zamanda ve istatik halde değil, onların dinamik halde olarak zaman içindeki tekâmüllerini tetkik ve mutâlea etmeğe mecburdur. Hususile insan cemiyetlerinin sosyal, siyasal ve ekenomik müesseselerindeki değişiklikleri, hakkile kavramak ne kadar önemlidir. Onun için çalışılacak tarihi mevzuun mahiyet ve hususiyetine göre, çalışma vasıtası ve çalışma tarzı tayin edilmek lâzımdır. Tarih genel olarak türlü ihtisas işçilerinin, birbirlerini tamamlıyarak elele çalışmalarını temin ettiği zamandır ki muvafakiyetini kolaylaştırmış sayılır¹⁰.”

İşte burada da izah etmeğe çalıştığımız gibi türlü ihtisas bölümleri tarihe yardım eder. Yalnız münekkidin dediği gibi en başta lisan ilmi “filoloji”, değil, asıl yazılı vesikalar kısmı gelir. Çünkü bugün filoloji de ayrı bir ihtisas konusudur ve tarihe malzeme hazırlar. Tarihci ise, bütün bu ihtisas şubelerinden geniş ölçüde istifade eder. Bilhassa eski çağın yazılı vesikalar bulunmayan kısmı için ise jeoloji, arkeoloji, antropoloji etnoloji metodlarından istifade etmek zaruridir¹¹. Çünkü o devirlerde yazılı vesikalarımız yoktur. Pek iyi bilindiği gibi insanın bütün geçmiş hayatını tetkik eden tarih, sadece yazılı devreden itibaren başlamaz. Çünkü yazılı vesikaların dayandığı kronoloji, insanlık ömrünün ancak altı bin yılını kaplar. Halbuki bundan önceki zamanlarda insanların yerleşmiş ve bir medeniyet hayatına kavuşmuş olduklarını bildiğimiz uzun yılları mevcuttur; ve yine bu yerleşme hayatından önce bir göçebelik devri yaşanmıştır. Bu suretle insan hayatının geçmişi, sadece yazılı vesikaları bulunan mahdud devreler içinde değil, bundan önceki binlerce yılın derinlerinde, antropolojik ve arkeolojik belgelerden istifade edilerek tetkik edilir.

Bugün, antropoloji ilmi o kadar şumullü bir mahiyettedir ki, kendi içinde çeşitli kollarile, bir çok ilim konularına yardımcı malzeme getirir. Bu mevzuu Ord. Prof. Ş. A. Kansu selâhiyetle işleyip izah ettiği için,

¹⁰ Afet — Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesinin açılış dersi, İstanbul 1936, Devlet Matbaası, s. 5.

¹¹ R. Furon — Manuel de Préhistoire Générale, Paris 1939, s. 13-23.

burada onları tekrar edecek değiliz¹². Ancak aynı eserde "Manouvrier,, den iktibas edilen şu fikirler üzerinde durmak iyi olacaktır:

"Hernekadar, anatomi insan ilminin temeli ise de, insan ilmi anatomi demek değildir. İnsan ilmi" çok daha mürekkep olan bir ilmin yani antropolojinin mevzuudur. Antropoloji, zoolojinin bir parçasıdır. Bir sınıf varlıklar hakkında tam ve hususî malûmat kazanmak amacıyla olan bütün ilimler gibi, antropolojinin de mevzuu beşerî varlıkların tam tetkikidir. Bundan dolayı antropoloji bu varlıkları anatomik, fizyo-psikolojik ve sosyolojik üç görüşten mütaleaya mecburdur. Bu, insan hakkında tam bir malûmat kazanmak için gereken şarttır ve bu tam malûmat da antropolojinin vücudunun sebebidir,,.

Tarih metoduna ait ve bilhassa eski çağları nazarı itibare alan eserlerde "Tarihe yardımcı ilimler,, başlığı altında verilen izahlarda, bu husus açıkça gösterilmiştir. Meselâ münekkidin de verdiği bibliyografyada adı geçen kitabın, aynı sahifesinde E. A. Freeman'a atfen şunlar yazılıdır:

"Tarihci herşeyi, felsefeyi, hukuku, finansı, etnografyayı, coğrafyayı, antropoloji'yi tabiat ilimlerini v. s. yi bilmelidir¹³,,. Burada bilhassa antropolojinin zikredilmiş olmasına dikkati çekmek isterim.

Aynı mevzu üzerindeki diğer kitaplarda ise "bir takım ihtisaslar tarihe daha sıkı bağlı olan tabiat ilimleri gurubu'nun hepsi,,...¹⁴ diye kabul edilen şumullü mahiyette hükümler vardır.

Diğer tarih metoduna ait kitaplarda da, tarih ilminin çalışma vasıtası olarak, ele alınan kaynak bilgisi bahislerinde "İnsanların kendi vücut bakiyeleri,, diye ayrı fasıl halinde mütalea edilmekte ve "XIX. yüzyıldanberi jeoloji, paleontoloji ve antropoloji ilimlerinin¹⁵ "en eski tarih için kaynak telakki edildiği bildirilmektedir. Hattâ tarihî devirler için dahi, antropolojinin yardımcılık ettiğini gösteren, eserlere tesadüf edilir¹⁶.

Hülâsa, antropoloji ve prehistorya bugün tarihin yardımcı ilimleri arasında telâkki edildiği içindir ki, birçok Üniversitelerde tarih şubelerinin yardımcı dersleri arasındadır. Nitekim bizim Fakültemizde de bu esas kabul edilmiştir. Fakültemizin kurucusu büyük Atatürk, Tarih ve Coğrafya öğretimi esaslarını tesbit ettirirken, antropolojinin bu her iki zümre içinde, en lüzumlu bir yardımcı olduğunu kabul etmişti. Antropoloji enstitüsü bugün Fakültemizde en modern ve muntazam bir labo-

¹² Ş. Aziz Kansu — Antropoloji dersleri. İstanbul 1938, s. I - VII.

¹³ Ch. V. Langlois ve Ch. Seignobos — Tarih tetkiklerine giriş, tercüme eden; Galip Ataç, İstanbul 1937, s. 43.

¹⁴ F. A. Freeman — The methods of historical study. London 1885, s. 54.

¹⁵ F. Bernheim — Tarih ilmine giriş. Tükçeye çeviren M. Ş. Akkaya, İstanbul 1936, s. 126.

¹⁶ Marc - R. Sauter — Contribution à l'étude anthropologique des populations du haut moyen âge dans le bassin du Léman et le Jura. Les problèmes des Bougondes Recherches. d'Anthropologie historique. Genève 1941.

ratuvara maliktir. Avrupa'da gördüklerimizle kıyas ettiğimiz zaman, birçok bakımlardan üstün durumunu müşahade etmek mümkündür. Modern ilmi bir çalışma yuvası olan bu laboratuvardan, bilhassa eski çağ tarihimiz, esaslı yardımcılarında birisini bulmaktadır. Dünya prehistorya ve antropoloji bilginlerinin, Türk çalışmalarından faydalandıklarını memnuniyetle ve iftiharla müşahade ediyoruz¹⁷.

İsviçre'nin Cenevre Üniversitesinde tarihe yardımcı olarak alınan dersler arasında, prehistorya ve antropoloji de vardır. Bu münasebetle sayın profesörüm E. Pittard'ı hatırlıyarak, onun bir kitabı hakkında münekkidin söylediği sözleri bilhassa belirtmek lâzımdır :

"Filhakika müellif de "ırk,, meselesini, — hocası Pittard'ın içinde antropolojinin tarih ilminin yardımcısı olduğuna dair bir kelime dahi bulunmayan "Les Races et l'histoire ismindeki maruf eserinde gördüğümüz,, diye devam eden münekkidin müteakip cümlelerinden esasen mâna çıkarmak güçtür. Fakat burada asıl bizi ilgilendiren mesele bu "maruf,, kitap dolayısıyla verilen hükümdür.

Evvelâ bu kitabı takdim eden yazılarda Henri Berr'in şu cümlelerini aynen gözden geçirelim : *"Il dresse un passiomant programme de problème qui, par la collaboration loyale des anthropologistes et des historiens ont toutes chances d'être resolu., s. XIX. "İrklar ve tarih,, kitabının içinde münekkidin söylediğinin tamamen hilâfına olarak antropolojinin tarihe yardımcı olduğu hakkındaki cümleleri pek çoktur :¹⁸. "İnsanlığın tekâmülü adı verilen bu büyük eserde birçok umumî meseleler içinde antropolojinin de söyleyeceği söz vardır,,. "İrk ve tarih,, başlığı altında kitabın ilk bölümünde önce bu iki birbirine yakın kelimelerin bütün bir eserin programını izah etmez mi ?,, diye bir sualle başlayan değerli hocam Pittard, derhal bu iki kelimenin bütün bir meseleyi halletmeğe kâfi geldiğine işaret ediyor, ve ırkın tarihi izah edeceğine kani bulunuyor (s. 5). Profesör, bu mevzuda fikirlerini izah ederken bilhassa şu cümleyi kaydediyor : "İnsanlık tarihi tabii tarihe sıkı sıkıya bağlıdır,, (s. 9) Umumî tarihin bütün bölümlerini ilgilendiren ve tarihin başvuracağı yardımcı ilimlerden ise şunları sıralamaktadır : "jeoloji, coğrafya, etnografya, antropoloji,,. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nitekim devletlerin durumunu belirtmek için, evvelâ mekân sonra da zaman içinde etnik tabloların gösterilmesi lâzım geldiğine işaret eden profesörüm, bu suretle ırklar ile tarihî olayların halledileceğine kani bulunuyorlar (s. 10). Nihayet asıl bu husustaki izahlarında "Bugün, antropoloji araştırmaları her yere girmektedir, her tarafta onun neticeleri dikkatle nazarı itibara alınmalıdır. Bilhassa Amerika'daki Üniversite teşekkülleri bu ciheti çok iyi anlamışlardır. Tarihçiler,*

¹⁷ Marc - R. Sauter — la préhistoire de la Méditerranée. Paris 1948 s. 158-160.

¹⁸ E. Pittard — Les Races et L'histoire, Paris. 1924.

coğrafiyacilar, sosyolog ve natüralistler, çalışmalarımızın neticelerinden variste kalamaz ve bizim izahlarımızı ihmal edemezler. İnsanlığın eserlerini, menşe'lerini, türlü durumlarını mümkün olan değişikliklerini istikballerinin iyi veya fena olduğunu münakşa etmeden önce, bütün bu işleri yaratmış ve yapmış olan insanları tanımak lâzım değil midir? (s. 19-20) diyorlar.

Şimdi, münekkidin "*İçinde antropolojinin tarih ilminin yardımcısı olduğuna dair bir kelime dahi bulunmayan*," hükmüne nasıl vardığına şaşmamak elden gelmiyor.

Eğer profesörün aynı kitabının (583-586-590 ve 591) inci sayfalarında yazdıkları okunursa, antropolojinin tarihe yardımcılığı daha da belli olacaktır. Esasen kitabın son hükmü şudur: "Tarihe o kadar önemle yardımı olan antropoloji henüz başlangıçtadır," (s. 591) Bu bahis için son olarak şunu belirtmek isterim ki "İrklar ve tarih," kitabının esasen tez manası, antropometrik esaslara dayanarak yazılmış bir tarihtir. Kitabın içinde verdiğimiz örneklerde görülen açık ifâdeler olmasa dahi, asıl kitabın ismi ve hüviyeti kendi manasını bütün şumalü ile belirtmektedir.

Bu kitaptan gayrı, bir çok tarih kitaplarının başında ırkları ve ırk gruplarını izah etmek daima zarurî addedilmiştir^{19 a, b}.

Tarihle antropoloji arasında, sıkı bir münasebetin mevcut olduğunu gösteren bir çok delillerden sonra, B. H. Demircioğlu'nun bu münasebetleri kabul etmemek için, boşuna yorulmuş olduğuna hükmetmek yanlış olmaz sanırım. Çünkü, bütün bu gösterdiğimiz vesikalardan anlaşıldığı gibi, antropolojinin tarih ilmine yardımcı olduğunu yazmak ve bulmak şerefi bana ait değildir.

Antropoloji ile Prehistorya arasındaki münasebet (M. s. 56-57)

Münekkid, bu başlık altındaki yazısında bir cümlemin yarısını almak suretiyle "*bir karışıklık*," ortaya koymuş, sonra da güya bunu düzeltmeğe çalışmıştır. Pek tabiidir ki yarım alınan bir fikir, insanları böyle başka yollara saptırır. Bundan dolayı önce kitabımdan aktarılan yarı cümleyi aynen okuyalım: "Türkiyede yazılı devirden önceki kavimlerin tarihi, bıraktıkları vesikalara göre izah edilebilmektedir," Münekkid sadece bu kadarını alıyor. Halbuki kitabımda fikir hemen ikinci bir cümlede tamamlanıyor. "Onun içindir ki, bu kültür sahiplerine ad vermeden, arkeolojik buluntulara göre, bir sıra yapabildik," (K. s. 43). Bu toplayıcı cümlemi yazmadıkları içindir ki, münekkid uzun uzun "*yer doldurmak*," izahlarda bulunmuşlar ve bilhassa alt notlarda misaller vermekle güya bu kitabı yazan ve okuyanlar tarafından, bunlar bilinmezmiş gibi malû-

^{19 a} Drioton et Vandier — les peuples de l'Orient Méditerranéen. Paris 1938. s. 17.

^{19 b} A. Moret — Histoire de l'Orient, volume I, Paris 1941. s. 10-30.

mat verdiğine zahip olmuşlardır. Burada sırası gelmişken bir şeye de işaret etmek isteriz.

Prehistorya için bibliyografya vermek lüzumunu hissettikleri vakit Pfannenstiel'in eserini değil de, kendilerinin kitabı tanıtmak için yazdıklarını, kaynak olarak göstermişlerdir. Ya B. H. Demircioğlu bu usulü her yerde tatbik etmek ister de, bizim kitabımız için de, bu makalesini tavsiye etmeğe kalkarlarsa, acaba nasıl bir hüküm verilir?

Bir kitabı tanıtmak ve tenkit makalesi yazmak çok iyi bir şeydir. İlim âleminin beklediği ve istediği bir iştir. Fakat bibliyografya verilirken, tanıtmak makalesi değil, bizim bildiğimiz yine asıl müellifin kitabı gösterilir.

Yazıdan önceki devirlerde yaşamış olan ve isimleri vesikalarda bulunmayan kavimler için, antropoloji ile adlandırmanın malûm olduğunu kitabımda belirtmiştim. Münekkîd, bu tâbirin fransızca nüshasında karşılığını bulmadıkları için, manasını anıyamamışlar ve tahkik edememişler. Anlatalım: adlandırmak ad koymaktır. Yani fikrimiz şudur, o kavimlerin sadece kültürlerine göre bir izah değil, aynı zamanda antropolojik karakterlerini bilmek ve hangi ırka mensup olduğunu tesbit etmektir. Nitekim tarihin temeli olan bütün prehistorya kitaplarında, kültürleri izah edilen kavimlerin, fosil ve iskeletlerinin tetkikinden çıkan neticeye göre, ırk tasniflerinde coğrafi adlar verirler: Alpin²⁰ = dağlılar Nordikler, Akdenizliler veyahut da Ptekanthrop, Sinantrop, Neandertal, Grimaldi zencileri gibi. Bu adlandırmayı her tarih öncesi devirlerini tetkik edenler, böylece kabul ederler. Meselâ "Neandertal", fosil karakterine uygun, başka bir coğrafi bölgede bulunmuş olan insan bakiyelerine dahi, bu ad verilir²¹. İlim âleminde bu konularla uğraşanlar, bu ad ile hangi ırkî karakterde ve ölçüde bir insan tipinden bahsedildiğini anlarlar²². Bu münasebetle münekkîdin "*antropoloji ile adlandırılabilirliğinden bahsedilmez*," (M. s. 57) demesi hakikatlere uymamaktadır. Nitekim Profesörüm Pittard'ın, bu mevzularla ilgili makalelerinde, Brakisefaller ve Alpîlar tâbiri kullanılmıştır²³.

Münekkîdin "*umumî ve anonim manada "Kültür inkişaflarını," tesbit ederek "Anonim Kültür tarihleri," yapmak*," fikri ise, ne dereceye kadar bir destek bulur bilinemez. Çünkü böyle yazısız devre kültürleri için dahi, antropolojik adlardan başka, kültür nevilerine ve sonradan bahis konusu olan ülkelerde yaşamış adı malûm kavimlere izafeten "Proto=Ön," tabirleri kullanılmaktadır. Yani her ne şekilde olursa olsun, bu tarih öncesi devirleri bir ad taşırlar.

²⁰ A. Moret—Histoire ancienne, Les races Neolithiques, Paris 1941, I. s. 28-30.

²¹ A. Okladnikov—Özbekistanda Delik-taş mağarasında «Neandertal» adam 1941.

²² E. P. Pittard — L'home Alpinus. Paris 1928.

**Coğrafya ile Tarih arasındaki münasebet
(M. s. 57-58)**

Bu başlık altında, münekkid bir sayfadan fazla tutan yazılarında kitabımın, ifade etmemiş olmalarına rağmen, plân kısmına temas etmek istiyorlar, ve coğrafya malûmatının antropoloji'de değil de, tarihte yer almış olmasını düşünerek bir takım mütalealar ileri sürüyorlar. Daha yazılarının başında koydukları şu cümleyi hatırlatmak yerinde olacaktır. "*Filhakika müellif, kitabının baş tarafında (S. 13), her halde bu kitabın bir tarih olduğu düşüncesiyle olarak,*" diye yazan münekkid, bu coğrafi malumatın verilme şeklini tenkid ederken (M. s. 57) *coğrafi şartların, tarihi inkişaf ve tekâmüldeki tesirlerini göstermek yeni bir iş değildir; bu ta Hellen'lerden beri mutad olan bir iştir,*" diyor ve hemen bir satır sonra "*Umumiyetle ve bilhassa tarih heveskârlarının kitaplarında gösterilen şey,*" (M. s. 58) diye de bir vasıf ilâve ediyor.

Fakat asıl mühim nokta, bizim "Tarih, Coğrafyanın gösterdiği asli şartlara sıkı sıkıya bağlıdır," dedikten sonra ilâve ettiğimiz ve kendilerinin de aynen koydukları " Bir ülkenin mevkiî, coğrafi şekli, toprakların ve toprak altları madenleri itibarile jeolojisi ve iklimi, bir milletin tarihî inkişafını izaha yardım edebilir," dediğimizi, hiçe sayarak bir hüküm çıkarıyorlar ki: "*Tarih, müellifin dediği gibi, "Coğrafi şartlara sıkı sıkıya bağlı," değildir; yani bir milletin inkişaf ve tekâmülünü aynı zamanda içinde bulunduğu maddî şartlara da tabî olması, yalnız bu şartlarla mukayyed ve mahdud olması demek değildir.*" 1948 de tenkit münasebetile yazılmış olan bu kesin hükümlerin karşısına, yine kendisinin 1945 yılında Üniversite haftası münasebetile Hatay'da söylemiş oldukları konferanstan şu parçayı okuyalım: "*..dünyada hayatî bir mekân olmadan yalnız ferdin değil, aynı zamanda insan topluluklarının da hayatından ve binnetice tarihinden bahsetmeğe imkân yoktur. Bu mekân insan topluluklarının hayatının tekevvünü bakımından olduğu kadar, onların sonradan hayatlarına muayyen istikametler vermesi itibariyle de tarih tetkiklerinde zarurî olarak en başta mütalea edilmesi lâzım gelen faktörlerden birisi olmaktadır*"²³ „.

Bu fikir değişikliği herhangi bir arkeolojik ve filolojik keşif üzerine yapılmış değildir.

Şimdi bundan önce tenkid makalesinden aktardığımız iki cümle üzerinde duralım. Münekkid tarih, coğrafi şartlara sıkı sıkıya bağlı değildir, deyip katıyetle red ettikten sonra, benim asla söylemediğim bir şey de ilâve ediyorlar "*Yalnız bu şartlarla mukayyed ve mahdud olması...*" Benim, esasen yalnız bu coğrafi şartlar insanlar üzerinde müessir olur diye bir iddiam yoktur. Aksine olarak cemiyet hayatında müessir

²³ Ankara Üniversitesi Hatay-Haftası — Ankara 1945, s. 52-67.

olan âmillerden ancak birini ve bazı hallerde en esaslısını coğrafi şartlarda bulmaktayım. Nitekim senelerden beri Fakültede okuttuğum "Medeniyet Tarihi," mevzuunda, bu cihetleri talebelerime izah etmekteyim ²⁴.

Tarihin olayları üzerine, şüphesiz ki yalnız coğrafi âmiller tesir etmez, onun yanında zaman ve mekâna göre değişen diğer bir çok âmiller de yer almaktadır. Fakat coğrafi âmillerin daima tesirlerin başında geldiğine kaniim. Hattâ münekkîd, kendilerinin yukarda bahsi geçen konferanslarında (s. 54) Anadolu ile Hatay arasında Kilikya kapılarının bulunuşu ile bu iki memleketin tarihî mukadderatını birbirlerine bağlamakta ve birleştirmekte olduğunu yazdıklarını lütfen hatırlarlar mı acaba?

Ben, cevabımda evvelâ plân bakımından, hakikaten kendi ifadelerinde belirttikleri "eğer yanlış anlamıyorsak," gibi, anıyamamış oldukları kısmı izah edeceğim: 203 sayfalık bir kitabın I inci ayrımını teşkil eden, Genel bilgiler kısmı 66 sayfa tutmaktadır. Türkiyenin jeoloji ve coğrafyasına ait yazılar ise 10 sayfadır.

Şimdi, hemen hemen dörtte üçü antropolojik kısmına ayrılmış olan bir kitabın, baş tarafına konan hülâsa bilgilerin, ne kadar lüzumlu olacağını takdir etmemiş görünen tarih Doçentine, asıl "tez," kısmına da bir göz gezdirmelerini rica etmek lâzımdır. Çünkü gerek metinde, gerekse grafiklerin bulunduğu haritalarda coğrafi bilgilere daima ihtiyaç duyulur.

Sonra asıl kitabı, plân bakımından bir kül olarak mütalea etmek lâzımdır. Buradaki gayemiz, üst üste kurulmuş birbirini tamamlayan konuların müselsel bir şekilde devamını ve birbirine olan bağlılığını temindir. Tarihden önceki devirler için ise jeolojik mâlumat aslî şartlardandır. Vakıa münekkîd bu jeolojik bilgilerin verilmiş olmasını ayrıca zikretmiyorlarsa da, bu bölümü kül olarak ele alıp "denizdeki Eisberg'lere," benzetmişlerdir. Hablbuki bu bahiste B. H. Demircioğlu esas olarak neyi alacağını kestirmeden, kendi kendisini nakzeden izahlarla bir şeyler yazdığını sanmaktadır. Kitabımın esas plânında coğrafi bilgilere gelince, bunu lüzumlu addettiğimi zaten belirtmiştim.

Hukuk kaidelerinde bile, bir devletin kurulabilmesi için, sınırlanmış coğrafi bir bölgenin mevcudiyeti en birinci şarttır. Sahası belli olmıyan bir kavmin tarihî, hiç bir zaman izah edilemez. İşte asıl o zaman, halk kütleleri kendi tabirleri gibi "denizdeki Eisberglere," benzerler. Benim bildiğim tarih, coğrafya temelleri üzerinde yükselir, ve umumiyetle bu malûmat, tarihin ve antropolojinin kadrosunu teşkil eder. Arz, sadece olayların cereyan ettiği bir sahne değildir. İklimi, toprak altı ve üstü zenginlikleri v. s. itibarile bin çeşit durum ile, o halkın yeşleşmesi ve yaşayışı üzerine tesir yapar ²⁵.

²⁴ Bu mevzuda hazırlamakta olduğum "Medeniyet Tarihinin esas Meseleleri" adlı etüdümde, delilleri ve misalleri ile beraber yazılacağından burada fazla izahı lüzumsuz gördüm.

²⁵ Michelet — Tableau de la France, 1869.

Kavimlerin asırlar boyunca geçen tarihi üzerinde, coğrafi muhitin çeşitli tesiri olmuştur. Bunu destekliyecek örnekler pek çoktur.

Yalnız şunu kaydetmek lâzımdır ki, coğrafi muhitin prehistorik ve ilkçağ insanlarına doğrudan doğruya tesiri, bu günkünden daha fazla olmuştur. Medeniyet inkişaf edip ilerledikçe, insan zekâsı - ırkî kabiliyette dikkate alınmalıdır - coğrafi şartlara bir dereceye kadar hükmetmeğe muktedir olmuştur. Güney Mezopotamya'da ve Nil deltasında bataklıkları kurutmak için kanallar açarak ilk yerleşen insanlar gibi. Bu tesir muhit ve zamana göre medeniyet âleminde tedrici bir inkişaf seyri takip etmiştir. Fakat yine her ne olursa olsun "Tarih, coğrafyanın gösterdiği aslı şartlara sıkı sıkıya bağlıdır., Bu fikrimizi teyid edecek olaylar tatmin edici durumdadır²⁶. Hemen bütün coğrafi bilgiler tarihi bilgi ile yan yana yürürler. Beşerî coğrafyanın esas kısmı "Tarihin coğrafyası,, değil midir?²⁷. Tarih bir toprak üzerinde cereyan eder. İnsan çalışmasıyla o tabii kadro içine girer²⁸. Tarihte kütle halinde olsun olmasın bütün göçlerin sebepleri aranırken, coğrafi şartlar en önde gelmez mi²⁹?

Bütün bu izahlarımızdan sonra, münekkidin yazdığı "*Tarih heveskârlarının kitaplarında görülen kuru coğrafya malûmatı,,* konusuna da biraz temas edelim.

Benim bu heveskârlığım üzerinden yirmi yıl geçti. Şimdiye kadar yayınlamış olduğum makalelerimde ve kitaplarımda, coğrafi bilgiler vermeyi daima zarurî buldum. Çünkü bunuu lüzumuna kaniim. Senelerden beri okumaya çalıştığım tarih kitaplarının ekseriyetinde de bu coğrafi bilgilerden vareste kılındığına pek tesadüf etmedim. Tersine olarak coğrafya, bazı tarihî olayları bilhassa izah etmekte zarurî değildir mi? Şimdi şunu belirtmek lazımdır ki, coğrafi bilgilerin tarih ve antropolojide esas alınması, sadece "*tarih heveskârlarını,,* değil, umumiyetle iyi tarih kitaplarının daima ilk plânını teşkil eder³⁰ a, b, c, d.

Bu coğrafi bilgilerin verilmiş şekline gelince, münekkid bu hususta şöyle bir mütalea ileri sürüyorlar:

"*Tarih için tarihî inkişaf ve tekâmülün tetkik edilen insan topluluğunun üstünde yaşadığı coğrafi mekân hakkında, alelittlak bir bilgi değil, tarihî hadiselerin iyi anlaşılmasına yarayan, yani mekânın bu milletin hayatına tesir etmesi mümkün olan bünyesi ve mevkii bakımından coğrafi*

²⁶ Y. Febvre- La terre et l'évolution humaine. Le problème des influences géographiques. 1922. s. 1 - 38.

²⁷ Brunhes — La géographie humaine 1925. Tom I.

²⁸ Brunhes — La géographie humaine 1925. Tom II. s. 799.

²⁹ Haddon—Kavimler muhacereti, tercümesi, Z. Eglar - Ankara 1941 S. 9.

³⁰a, Garstang — The Hittite Empire. (The Hittite World) London 1929 s. 26.

b, H. Breasted — La conquête de la civilisation. Paris 1945 s. 15.

c, R. Cohen — La Grèce et l'Hellenisation du Monde antique. Paris 1934.

d, A. Moret — Histoire ancienne. Paris 1941 s. 1 den itibaren.

şartları gösterecek sistemli ve insicamlı ve aynı zamanda kısa bir bilgi lâzımdır. Bu uzun cümledeki mütalealar çok güzel, ancak kitabımdaki coğrafi bilgilerin bu bakımdan izah ve tenkidini bulamadım. Münekkîd, yukarıda izah ettikleri şekilde yazılmış kitaplar vermiş değildir.

Bu kitabımın her bakımdan mükemmel olduğuna dair, bir iddiam yoktur. Ancak, tez kitabım, bugün Avrupa ilim âleminde "Otorite", sayılan profesörlerden mürekkep bir Jüri heyetinin tasvîp ve takdirlerine mazhar olmuştur.

Anadolu'da Proto-Hattiler ve Luviler (M. S. 58-60)

Burada münekkîd yine aynı usulü takip etmiştir, yani benim cümlemden mana çıkaramadığını bahane ederek, sayfalarca izahat vermeğe kalkışmıştır. Okuyucularımıza kolaylık olsun diye, bu mesele için kitapta izah ettiğimiz kısımları aynen alacağız:

"Anadolu'nun yazılı devre tarihi II inci binde başlar. Bu yazılar, Mezopotamya kavimleriyle Anadolu beylik veya kiralıklarının ticarî münasebetlerine aittir. Arkeolojik buluntular bu yerleşme merkezlerini kısmen bildiriyor. Bu suretle Anadolu'nun şehir-sitelerini coğrafi bölümlere ayırmak mümkündür. Fakat henüz daha keşfedilmesi icabeden yerler pek çoktur. Bunlardan bazıları kuvvetli oldukları zaman, diğer bazı beylikleri hâkimiyetleri altına aldıkları da olmuştur (K. s. 43).

İşte, bu izah ettiğimiz kısımlar için, etnik manada olmak üzere Proto-Eti tâbirini kullandık.

".... Anadolu'nun bu bakır devri kültürü taşıyıcılarını, Proto-Hattiler,, olarak adlandırmak yanlış olmaz,, diye güya hatayı düzeltmek ve tefsirlere girişmek isteyen münekkîd, umumî manada kullandığım bir tâbiri, tevil yolu ile kullanmakta mahzur olmadığını belirtmek istiyor. "Proto-Eti,, tabirinin tefsirini kitabımda her hangi bir şekilde izaha girişmemiş olduğum meydanda iken, B. H. Demircioğlu neden bu kadar tafsilât vermeyi lüzumlu adetmiştir, bilemeyiz? Etiler devleti uzun yaşamış ve kısmen Anadolu birliğini kurmuş bir siyasî varlık olarak kabul edildiğinden, daha önceki beylikler çağı için, bu umumî tâbiri kullanmıştım.

Kapadokya tabletleri ve Anadolunun ilk tarihî devri (M. s. 60-61)

Bu bahiste münekkîd, dört nokta üzerinde mütalea beyan ediyor ve asıl tenkitlerini kelimelerin kullanış şeklindeki tefsirlerde topluyorlar. Halbuki sayın okuyucuları, aynı sayfa içinde eğer bu cümlelerimin başlangıcını ve devamını gözden geçirirlerse, daha kolaylıkla hüküm verebilirler. Şimdi verdikleri sıraya göre meseleyi ele alalım:

a) "*Bir defa Kappadokia tabletleri denilen çivi yazılı vesikalar yalnız Kültepede değil (s. 37), aynı zamanda Alişar'da ve Boğaz Köyde de bulunmuşlardır,*" (M. s. 60) diye münekkîd bir bilgi ilâve ettiğine

kanidir. Esasen kitabımda, bu tabletler Kültepeden çıkmıştır ve başka yerde yoktur diye bir kayıd yoktur. Ancak bu vesikaların en önemli buluntu yerine işaret etmiştim. Daha önce yayınlamış olduğum bir makalemi okumuş olsalardı, bu kaydı koymaktan bilmem vaz geçerler miydi?

"Bilindiğine göre tabletlerle şöret bulan bu höyükte hangi kültür katı bu devreye tekabül eder, onu aydınlatmak güçtür. Ancak Alişar'da tesbit edilmiş istratigrafisi belli katlarda da, bu çeşit tabletlerden bulunduğu için mukayeseler yapabilir. Aynı zamanda filolojik incelemeler ile arkeolojik buluntular karşılaştırılarak bu devrin tarihi tespit edilmek imkânı olabilir,"³¹.

b) ve c) fıkralarındaki yazılar, bu vesikaların benim "oldukça bol bilgiler," vermiş sözümün aksine olarak kendileri "*az bilgi*," verdiklerini kabul ediyorlar ve yine benim "Asurlu tüccarların ziyaret ettikleri," bir yer olarak belirtmiş olmamı tenkit ediyorlar.

Aynı kanaatimi bugün dahi tekrarlıyabilirim. Çünkü Kapadokya tabletlerinden önce, Anadolu'da yazılı vesikalar henüz bulunmamıştır. Bu itibarla şimdilik, yazılı vesikalar bakımından "bol bilgiler," bize ancak, bunlar vasıtasıyla gelmektedir. Bu iki nokta için önce, kitabımda yazdığım cümleleri ve sonra başka yerlerde yayınladığım fikirleri aynen göstermek istiyorum. Bu suretle, münekkidin ilim muhitine yanlış anlatmak istediği fikirleri düzeltmek imkânı olacaktır. Tenkit konusu olarak aldıkları kısmın kitabımdaki izahı şöyledir:

"Hayvan yetiştirilmesi ve tarım ürünlerinin ticareti ve bilhassa madden zenginlikleri, ikinci binden önce Orta ve Doğu Anadolu ile Mezopotamya arasında ekonomik münasebetlerin kurulmasına sebep olmuştur.

M. ö. XX inci yüz yılda nizama girmiş ve teşkilâtlandırılmıştır. Kapadokya tabletleri denilen Kültepe vesikaları, bu ticaret hayatını aydınlatan vesikalardır. Bu tabletlerden, Kayseri yanındaki Kültepe'nin eski adının Kaniş olduğunu ve burasının Asur büyük ticarethanelerinin Anadoluya gelen mümessillerinin ziyaret ettikleri, başlıca bir ticaret merkezi olduğunu öğreniyoruz. Böylece çivi yazısı ile yazılmış Asur vesikaları, Anadolu hakkında, bize oldukça bol bilgiler vermektedir. Fakat asıl Anadolu'da, bu devirleri ışıklandırmağa yarayan vesikalar henüz keşfolunmamıştır," (K. s. 36 - 37).

Kitabımdaki bu cümleler zannedersen Anadolu'nun o zamanki durumunu belirtmektedir. Şimdi bütün bu fikirlerimi bir tarafa bırakıp da "ziyaret," kelimesinin dar manasını alıp izahat vermeği bir fırsat bilmek, ancak objektif zihniyetin olmayışına delalet eder. Çünkü, bu kelimenin yazıldığı üst ve atındaki cümlelerde "ziyaret," kelimesini dar manada almağa mantıkî bir sebep yoktur. Meğer ki bunlar kitaptan hiç okunmamış olsun. 1946 da Kültepeyi gezdikten sora neşrettiğim yazımda da:

³¹ Afetinan — Ankara - Samsun arasında Tarih Gezisi, D. T. C. F. dergisi, cilt V sayı 1 s. 127.

"Kültepe, arkeoloji edebiyatında ismi çok tanınan bir yerdir. Kapadokya tabletleri namıyla anılan Asur ticaret kolonileri devrinde alış veriş meselelerini ilgilendiren bu vesikalardan bulunanlarının sayısı üç bini aşar. Bunlar Kültepenin asıl tabakaları içinden değil, fakat eteklerine tesadüf eden tarlalarda bulunmuştur."

Bu tabletler ve höyük hakkındaki yayınlardan edinilen fikir şudur: Eski adı Kaniş olan bu şehir, yerli bir prensliğin merkezidir. Oraya mal satmağa gelen Asurlu tüccarlar, şehir dolaylarında kahrılar ve yerli halk ile yaptıkları alış veriş yazılı olarak tesbit ederlerdi.³²

Bu vesikalardan önce Anadolu hakkındaki bilgiler, yazı vermeyen arkeolojik buluntulara münhasır iken, Kültepe tabletleriyle bir takım yazılı belgeler elde ediliyor. Tabletlerin çoğu iktisadî vesikalar olmakla beraber, Anadolu ile Asur tarihi hakkında da bazı aydınlatıcı bilgiler vermektedir, şöyle ki:

1. Bu devirde Asur'un Anadolu üzerinde siyasî bir nüfuzu yoktur.³³
2. Asur ticaret kolonisi teşkilâtı, yerli bey (rubā'um) veya kadın bey (rubātum) ler tanımaktadırlar.
3. Anadolu'da bulunan bir takım merkezlerin isimleri okunmaktadır.
4. Anadolu'nun yerli büyük beylikleri, siyasî bakımdan tamamen müstakildirler.

5. Alışar ve Kültepe metinlerinden bazılarına göre, gerek Kaniş gerekse Alışar'ın Kussar ile her hangi bir sebeple ilgili olduğu anlaşılıyor.

6. Bunlardan Hahhum'un hem beyi (?) hem de kralı (?) vardır.

7. Büyüklü küçüklü bütün Anadolu beyliklerinde, saray teşkilâtı memur ve meslek kadroları bulunur

8. Bu yerli teşkilât içinde, vazife görenlerin lâkapları Asurlularınkine benzememektedir. Bu sebeple, Asurlu tüccarlar kendi dillerinde karşılığı olmayan bu terimleri bulamadıkları anlaşılıyor ve Anadolu siyasî teşkilâtı Asur'dan farklı bir manzara gösteriyor.

9. Yerlilerle yapılan ticarî münasebetlerde, Anadolu'nun ne gibi malları Asurdan talep ettiği ve o asırlardaki iktisadî durumu anlaşılmaktadır.

10. Alış veriş mukavelelerinde, ne gibi esasların mevcut olduğu bilindiği gibi, borç mühleti usulleri gösterilirken, Anadolu'nun yerli takvim sistemi ortaya çıkmaktadır. Meselâ ziraf takvimlerde dört mevsim vardır: Orak, Hasad zamanları ile Bağ bozumu ve bir de anlaşılmayan bir tâbir olan "ina idi arâşim,,.

11. Anadolu yerlilerinin iktisadî faaliyeti bilhassa önemlidir. Yerli saray teşkilâtı Asurlu tüccarların getirdikleri mallardan cinsine ve memle-

³² Afetinan: Ankara-Samsun arasında Tarih gezisi (26 Mayıs - 11 Haziran 1946) D T C F Dergisi, cilt V, sayı 1, s. 127.

³³ Landsberger, Der Alte Orient 24, 1945. Assyrische Handelskolonien in Kleinasien aus dem dritten Jahrtausend s. 1-34.

kete girmesindeki faydaya veya memleketten çıkmasındaki zarara göre nisbetleri değişen, vergiler almaktadırlar. Aynı zamanda Asurlu tüccarların malları saray depolarında bir ücret mukabili saklanmaktadır. Yine bu tabletlerden anlaşıldığına göre, yerli halkın maden istihsali, dokuma işleri, hububat, sebze v.s. yetiştirmek gibi iktisadi faaliyette bulunurlar.

12. Yerlilerle Asurluların ayrı ağırlık ölçülerine sahip bulundukları, bir kıymet ünitesi olarak gümüşün çeşitli kalitelerini kullandıkları, at ve arabayı tanıdıkları ve nakil vasıtası olarak kullandıkları anlaşılıyor.

13. Asurlularla yerlilerin evlenme meselelerinde, Anadolu âdet ve kaidelerine uyulmaktadır.

14. Yerlilerin içtimai durumları, kadın ve erkeğin, gerek siyasi gerekse içtimai hayatta müsavi haklara sahip oldukları anlaşılıyor.³⁴

İşte bütün bu saydıklarımız, nihayet umumî hatlarla hülâsa edilmiş bilgilerdir. Asur kolonileri devrinde Anadolu'nun siyasi tarihi, içtimai durumu ve bilhassa iktisadi hayatı için hakikaten bir önceki, henüz yazılı vesikaların bulunmadığı arkeolojik, devre ile kıyas kabul etmeyecek nisbette "bol bilgiler," elde edildiği meydandadır. B. H. Demircioğlu bu esasları gözönünde tutarak "az bilgileri," ni çoğaltırlarsa Anadolu tarihi için epey tafsilâta malik olacaklardır.

Kapadokya tabletleri dediğimiz vesikaların, Kültepede fazlaca bulunması ve burada sistemli bir hafriyatın yapılmamış olmasını göz önünde tutarak 1948 de T. T. Kurumu, Asurlu tüccarların oturduğu "Karum," denilen mahalde, bir hafriyat yaptırdı. Bu neticeler IV üncü Tarih Kongresinde izah edilmiştir. Bu itibarla gelecek neşriyatı takip etmek Anadolu tarihimiz için önemli olacaktır.³⁵

d) Anadolu'da ilk tarihi devirde "derebeylik meselesi.

Bu paragrafta yine Bay Halil Demircioğlu tarafından asıl yazılarından inhiraf eden kesin bir hüküm vardır. Cümlem tenkideden tarafından aynen konulmadığı için, okuyanda âdetâ derebeylik (feodalite) idaresini katiyetle yazmışım gibi bir fikir beliriyor. Halbuki benim yazdığımda mevcut imalara dayanarak, bir nevi tarihi irca yolu ile bir benzetme varsa da, kesin bir hüküm yoktur. "Kulubelerin sakinleri, kaleyi işgal eden şefin bir nevi tebası idiler. Böylece, ilk devirler Türkiye'sini, site şeflerinin hakimiyeti altında bulunan bir nevi derebeylik olarak tasavvur edebiliriz," (K. s. 36).

Halbuki münekkid, benim bu cümledeki fikri alarak "Anadoluda bir Derebeylik idaresi tesbit etmek imkânı yoktur," (M.s. 61) diyorlar.

Biz bu devreler için, kendileri gibi bu kadar kesin hüküm vermekten çekinmiştik.

³⁴ Emin Bilgiç — Anadolu'nun ilk tarihi çağının ana hatlarıyla rekonstrüksiyonu, D T C F dergisi, cilt VI. Sayı 5. s. 489-516.

³⁵ T. T. Kurumunun «1948» IV üncü Kongresinin zabıtları ve Kültepe kazısı hakkında yayınlanacak raporlar.

Anadolu'da Hattiler (M. s. 61-63)

Bu bahis için sekiz fıkra ayıran B. Halil Demircioğlu, daha ilk cümlesinde yine benim fikirlerimi değiştirmekle yazısına başlıyor:

a) Anadolu'daki Hititler "Neolitik ve Kalkolitiklerin ilk ahfadı,, olamazlar diye itiraz ediyorlar. Halbuki bu mesele, kitabımda aynen şöyledir:

"Prehistorik iskeletleri henüz ele geçmemiş olmakla beraber Neolitik-Kalkolitiklerin ilk ahfadı olup Proto Eti ve Eti denilen insanlara ait kemikler elde etmiş bulunuyoruz,, (K. s. 9).

Buradaki ilk ahfad tâbiri, Anadolu'ya Etiler gelmeden önce yaşamış olan, etnik manada Proto-Etiler demektir. Bu hal ifadeyi kısaltma kaygusundan dolayı böyle yazılmıştır.

b) Münekkidin bu fıkradaki itirazları Etilerin benim dediğim gibi "bir akınla,, değil de *"tedricî bir surette, belki de birçok göçlerle olmuştur.,,* diye tashih etmek istemeleridir.

Ben ise şöyle demiştim: "Elde bulunan vesikalara göre M. ö. II.inci binde Anadolu'ya yeni bir akın olmuştur. Bu akın Alpin ırkıdan olan Etiler tarafından olmuştur. Mamafih kraniyolojik deliller, müstevli Etilerin yerli halkı imha etmediklerini, bilâkis onlarla kaynaştıklarını ve onları temsile çalıştıklarını telkin etmektedir. Kalkolitik ve Bakır devirlerinde bulunan bir kaç brakisefal kafa da Alpin tipindedir³⁶. Fakat Etiler, yeni ve daha büyük bir Alpin akınını temsil etmektedirler. Diğer taraftan arkeolojik deliller Etilerin Anadolu'ya yerleştikleri devri çok iyi bir surette tebarüz ettirir. Çünkü kültür izleri vermiş olan her hüyükte bu devri, Eti devrinden ayıran büyük bir yangın tabakasına rastlanır. "Bu yangın küllerinin çokluğu ve azlığı, yer yer değişmektedir. Fakat bakır çağının bitimi kütle halinde bir brakisefal istilâsile ilgili görülüyor³⁷.,,

Yeni arkeolojik keşifler ve filolojik tetkikler, bu hususta bizi tenvir edebilir. Yalnız münekkidin söylediğinin aksine olarak, bugünkü mevcut bilgilere göre Eti devri, Anadolu tarihi için yeni bir akından sonra görülmektedir. Bunu, hatta II inci binde Ön Asyadaki umumî göçlerle karşılaştırmak icabetmektedir. Burada konuyu uzatmak için daha fazla tafsilâta girmiyorum. Ancak, münekkidin bilmeleri icap eder ki, bu devrelerdeki umumî meseleler bir çok faraziyelere dayanmaktadır. Bazı vesikalar mevcut ise de, daha ziyade tefsire tâbidirler.

"M. ö. ikinci bin başlarında Orta Anadolu'nun doğudan yeni bir istilâya uğradığı anlaşılıyor. Bir çok belgeler bu yeni dalgaları kuzey Mezopotamya batısından Toroslar üzerinden gelmiş olduğunu gösteriyor. M. ö. Üçüncü bin sonlarına doğru Zagros dağları ötesinde vukubulmuş olan büyük kaynaşmaların bu göçlere sebep olduğuna şüphe

³⁶ M. Şenyürek — Anadolu Bakır Çağı ve Eti sekenesinin kraniolojik tetkiki, Belleten Cilt V. sayı 41, s. 219, (1941).

³⁷ Afetinan — T. T. Kurumunun Arkeolojik çalışmaları Belleten, cilt VIII. sayı 27, s. 44, (1944)

yoktur.,³⁸ Aynı eserin müteakip sayfa ve haşiyesinde verilen notlar, münekkidin söylediğinin tamamen aksini ispat etmektedir.

c) B. H. Demircioğlu, eğer bu meseleler için tarihî olaylar sıra ile hatırlamak lütfunda bulunulursa, cümlelerimin hiç de yanlış olmadığını görecektir. Çünkü bilmiş olmaları lâzım gelir ki, Orta Anadolu'da Eti devlet birliği, Labarna tarafından kurulduktan sonra, asırlar boyunca bu siyasi hâkimiyet, daima sınır değiştirmiştir. Hatta bugünkü vesikalar bu sınırların nerelerde başlayıp, nerelerde bittiğini ve bilhassa bunların zamanlarını katıyetle tayin edemez.

d) Bu fıkrada münekkid yersiz bir iddiada bulunuyor. Çünkü, kitabımda Etilerin kuzey Suriye hakimiyeti Suppiluliuma'dan sonradır diye esasen bir kayıd yoktur. Ancak burada Eti devletinin kuzey Suriye'de Mısır imparatorluğu ile sınır olması devrine işaret edilmiştir (K. s. 45).

e) Münekkidin ele aldıkları mesele vesikalarla ilgilidir. Cümlemden mâna çıkaramadıklarını bildiriyorlar. Halbuki kitabımdan aktardıkları cümle kâfi derecede vuzuhlu olduğuna kani olduğumdan bu hususta ancak kendilerine daha fazla malûmat almaları için sayın Or. Prof. Ş. Günaltay'ın "Anadolu," tarihindeki "Hatti tarihinin kaynakları," s. 61-66, bahsini tavsiye edeceğim.

f) Burada yine bir isim meselesi ile karşılaşyoruz. Kadeş muharebesinden onaltı sene sonra aktedilen "Kadeş muahedesi," tabiri. Münekkid yine kitabıma koymağa lüzum görmediğim malûm tarihî olayları sıraladıktan sonra "Kadeş muahedesi," tabiri yerine "Hattuşaş muahedesi," denilmesini teklif etmektedir. Bu yeni tekliflerini destekliyecek müdellel bir makaleleri, kitabımdan önce çıkmış olsaydı, o mesele üzerinde biraz düşünürdüm. Bu teklif için her hangi bir kaynak da zikretmedikleri için üzerinde şimdilik durmıyacağım. Ancak "Kadeş muahedesi," tabirini aynen kullanan eserleri kendilerine bildireceğim³⁹.

g) Fıkrası Eti imparatorluğunun muhaceretler neticesinde yıkılışına ve doğu güneye çekilmesine dair olan meseledir. Burada da münekkidin bana olan itirazları bir kelime tefsiri meselesidir. Etiler Güneydoğuya mı çekilmişlerdir, yoksa inkıraz mı bulmuşlardır?

Bu tenkide verilecek cevabım şudur:

Orta Anadolu'da Eti hakimiyeti yerine, Frig devleti kurulmuştur. Fakat, aynı imparatorluğa ne şekilde olursa olsun, daha önce bağlı olan doğu-güney bölgesi, Eti siyasi ve kültürel varlığını VII inci asra kadar devam ettirmiştir. Bundan dolayıdır ki, bu beylikler için Post-Eti tâbiri kullanılır.

h) Benim burada koyduğum "Anadolu'daki Etiler hâkimiyeti Asur'un da doğudan hücumuyla parçalanır," (K. s. 45) demem pek tabiidir ki daha önce kronolojik bir sıra ile bahsettiğim güney-doğu Eti beylikleri üzerine olan hücumdur. Yoksa Etiler hakimiyeti tabiriyle asıl Eti imp-

³⁸ Ş. Günaltay — «Anadolu». Ankara 1946, s. 75.

³⁹ Ş. Günaltay — «Anadolu». Ankara 1946, s. 102 - 114.

ratorluğu devrinin kastedilmiyeceği pek aşikâr olarak bellidir.

Her nedense B. doçent, bu tarihî bilgiler üzerinde sadece kendilerine değer vermekte ve ona göre tefsirlerde bulunmaktadır. Yine çok iyi bilinen bir hakikattir ki, bir mesele üzerinde hülâsa yapmak çetin bir iştir. Çünkü bilhassa tarihî olayların bütün tafsilât ve esasları bilinmeden özet yapılamaz. Ben kitabımın bu bahsi için, bütün bildiklerimi ve müsvedde olarak hazırladıklarımı koymuş olsaydım, kitap epey kalın olurdu. Fakat maksadım burada sadece Anadolu'daki tarihî olayların kronolojik bir tablosunu çizmekti. Çünkü asıl tezim için bu temel lâzımdı.

Anadolu'da Frigler (M. s. 63-64 Phryg'ler)

Bu başlık içinde münekkîd, haşiyede şu kaydı koyuyor: "*Burada bilmünasebe söyleyelim ki müellifin mehâz göstermeğe lüzum görmeden "Türk okurlarına sunmak," istediği bu tarihî malûmatın bundan sonraki, Phryg'ler ve Lyd'lere ait kısmı (K. s. 48-51) artık okunmayan eski lise kitaplarının birinci sınıfa ait birinci cildinden (Tarih, tarihten evvelki zamanlar ve tarih zamanları, İstanbul 1931, (sahife 138-144) cümle ve paragraflarıyla aynen almak üzere alınmış görünmektedir.*" (M.s. 63 not 28).

Bir mektep kitabı "*artık okunmayan*," sınıfına girmekle, onun kıymeti asla eksilmiş değildir. Benim bildiğime göre bu kitaplara malik olan öğretmenler, daima yardımcı olarak bunlardan istifade etmektedirler. Nitekim münekkîdin kendileri dahi, yazılarıma tenkid hazırlamak için bu kitabı okumuşlar ve oradan istifade ettiğimi bulmuşlardır.

Tarih doçenti B. H. Demircioğlu "*artık okunmayan*," dediği bu kitaplara esas olan "*Türk Tarihinin Ana hatları*," (1930) kitabında hazırlayanların isimlerine bir göz gezdirirlerse, orada bizzat çalışmış olduğuma delil olan, adımı okuyacaklardır. Esasen tenkid makalesinin 58 inci sayfasında işaret ettikleri "*Tarih heveskârlığımız*," işte bundan tam yirmi sene önce bu çalışmalarla başlar. Bu itibarla T. T. Kurumunun mektep kitaplarında da çalışma hissemiz mevcuttur. Bunlar için o zaman hazırlamış olduğum notlarımın bazı kısımlarından bugün dahi istifade etmek imkânı vardır. İşte böyle bir çalışmaya katılmış olmakla elde ettiğim bilgilerden, faydalanmak hakkım daima mevcut olsa gerektir.

Bu bahis için ayırdıkları iki paragraftan birinde benim yazdıklarımı kısmen izah etmek isterken, hiç yazmamış olduğum bir hükmü bana atfederek düzeltmeye çalışıyorlar. Kitabımdaki 49 uncu sayfa ile, kendilerinin 63 üncü sayfadaki (a) paragrafı karşılaştırılırsa, bu yukarda söylediklerimin esası anlaşılır. Ancak okuyucularıma kısmen olsun bu zahmetten kurtarmak için örnek olarak onun ve benim cümlelerimi karşılaştıracam. Önce münekkîdin yazılarını okuyalım:

"*Muhakkak ki Phrg'ler bilhassa kral Midas zamanında Anadolu'da önemli bir siyasi varlık olmuşlar ve Asurlularla uğraşmışlardır. Fakat bunların yalnız doğuda fütühat yapmaları memleketlerinin köylü ve çiftçi*

olması yüzünden fütuhatlarının sahillerden ziyade içeriye doğru olduğu (s. 49) hükmüne götürmez. Tersine bu, Asurun, zamanın en kudretli devleti olmasından doğmuştur. Kaldı ki Phryg'ler batı sahilleriyle de ilgilenmişlerdir..

Bunun karşılığında kitabımdaki yazılarıma bakalım :

“Güney-batıda Friky'a'nın genişlemesi, Burdur (Askaniyos) gölüne kadar varmıştı. Lidya taraflarında Friky'a nüfuz ve hâkimiyeti, Lidya krallarından Attyat sülâlesi devrinden beri başlamıştı. Bu genişlemeden sonra bir aralık Friky'a devleti sınırları Anadolu'nun iki ucuna, Ege denizinden yukarı Fırat vadisine varan, tek devlet haline geldi. Friky'a'nın fütihat gözü, sahillerden ziyade içlere doğru idi. Zira Friky'a bilhassa bir köylü ve çiftçi memleketi idi. Kralları bütün gayret ve dikkatlerini ziraate verirlerdi... Friky'a devletinin başlıca iki düşmanı Asurlular ile, Şahin kırıllar zamanında büyük bir kudret haline gelmiş olan Lidya idi, Asur, Friky'a'dan çekiniyor, Lidya ise onu kendi genişlemesi ve inkişaf emellerine bir engel telâkki ediyordu. „ (K. s. 49)

Münekkid'in, yazdıklarım için bulmak istediği tersine hüküm Friglerin doğuda fütihat yapmalarını, Asurların o sıralarda kuvvetli oluşuna atfetmesi, bir de Friglerin batı sahilleriyle ilgilenmiş olmalarıdır. Fakat bu hükümler benim söylediğimin tersine olamazlar. Çünkü eğer Frigya çiftçi ve köylü memleketi olmayıp, bir sahil devleti karakterinde olsaydı, kuvvetli olan doğudaki Asur ile temasa gelmiyebilirdi. Esasen yine tekrar edelim, tarihî olaylar üzerinde sadece bir âmil müessir olamaz. Batı sınırları meselesine gelince, ben esasen bunu başka bir ifade tarzı ile kaydetmiş bulunuyorum.

b) Bu paragrafta münekkid, yine yazmadığım bir tarihî olayı gûya yanlış yazmışım gibi ele alıyor, ve Frig devletinin yıkılma meselelerini izah ediyor. Halbuki benim dediğim olay şudur :

VII.inci yüzyılda Kimmerlerin istilâsı ile bütün Karadeniz sahillerini kaybeden Frigya devletinin, batı bölgeleri de Lidya tarafından zaptedilmiştir. Şimdi bu olayı teyid edecek cümleleri Prof. A. M. Mansel'in kitabından okuyalım :

“Fakat Midas'ın ölümünden sonra Phrygia'nın artık büyük bir siyasal rol oynayamamış ve Anadolu'nun yabancı kavimlerden temizlenmesi işini Lydia'ya bırakmış olduğu bir hakikattir..

Biraz aşağıda ise “Asıl Lydia tarihi Mermenad'lar sülâlesinin kurucusu Gyges'le M. ö. 680 senelerine doğru başlar. Gerek bu kral gerek halefleri Ardys, Sadyattes, Alyattes ve Kroisos Anadolu'yu Kimmer'ler ve Bithyn'ler ve Tyrhen'lerle birlikte Avrupa'dan gelmiş olan Tyrhen'lerden temizlemek, Anadolu'nun batı kıyılarındaki İon şehirlerini birer

birer zaptetmek suretile Ege kıyılarına inmek, devletlerinin doğu sınırlarını istilâlara karşı korumak gibi işlerle meşgul oldular,⁴⁰.

Frig devletinin doğu bölgesindeki duruma gelince; "Frikyâ yine hatta Asurlulara karşı koyabilecek kadar kuvvetini muhafaza edebildi,, (K. s. 49 - 50) cümlesini bir anakronizma olarak vasıflandıran münekkide yine A. M. Mansel'in kitabının aynı sayfasında, benim bu fikrimi teyid eden diğer bir kaydı ile cevap vermeği daha münasip gördüm :

"Umumiyetle Midas'ın ölümü üzerine, Phryg kavminin istiklâlini kaybettiğine hükmolunabilir. Fakat Kimmer'lerin yalnız Kapadokia'da muvakkat bir zaman için, devlet kurdukları ve Asur kralı Asurbanipal ile bir muahede aktettikleri göz önünde bulundurulacak olursa, öz Phryg ülkesinde, yerli hükümdarların idaresinde bir yahut bir kaç devletin yaşamakta devam ettiği kabul olunabilir.,,

Kitabımdaki M. ö. VII inci yüzyıl Kimmerlerin istilâsı için verilen bir tarihtir. Nitekim Krezüs devrinin (K. s. 51) de M. ö. 561 - 546 olduğu yazılmıştır. Sayfa 49 daki izah bir anakronizma⁴¹ değildir.

Zaten dikkatle okunursa, tarihler aynı kitap içinde gösterildiğinden, böyle bir anakronizma olabileceğini kabul etmek zoraki bir gayret olsa gerektir.

Anadolu'da Lyd'ler (M. s. 64)

Bu başlık altındaki tenkid yazıları dört paragrafı ihtiva ediyor.

a) Biz buradaki "Sartlılar,, tâbirini "Sard,, şehrinde oturanlar manasına aldık. Sardunya adasına göçetmiş oldukları ne kadar az malûm ise, göç etmemiş oldukları da o kadar az bilinen bir meseledir. Fakat M. ö. XIII cü asırdaki deniz kavimlerinin Ön Asya'daki göç hareketlerinde bir çok kavim isimleri vardır, bunlar arasında "Sard'lar,, veya "Şardana'lar,,dan da bahsedilir ve Mısır'ı istilâ eden kavimler arasında da adları geçer. Sonraları "Şardana'ların Sardunya adasına adlarını vermiş oldukları tahmin edilmektedir⁴².

Ben, bu ihtimallere dayanarak bir işaretle bulundum. Buna rağmen münekkidin böyle, "*kabile veya kavim adı yoktur ve Sardunya'ya göç ettikleri malûm değildir,,* diye kesin hükümler çıkarmaları hangi müsbet vesikalara dayanıyor bilinemez.

b) Etrüsklerin İtalya'ya göç etme tarihlerinde münekkidi, yazdıklarımın aksine olarak bir düzeltme yapıyor. Fakat kaynak göstermedikleri için bilhassa verdikleri izahata itimat edemedim. Çünkü münekkidin kesin olarak hükümleri şudur: *Etrüskler, İtalya'ya iki defa da gitmişlerdir, bunlardan birincisi M. ö. onuncu, ikincisi ise VIII ci asırdadır.* Halbuki, benim bu mesele için okuduğum kitap ve makalelerde bilhassa

⁴⁰ A. M. Mansel — Eski Doğu ve Ege tarihinin ana hatları. İstanbul 1945 s. 181.

⁴¹ Münekkidin yazdığı gibi bu kelime Anakronizma değil, Anakronizmadır.

⁴² Ş. Günaltay — «Anadolu» Ankara, 1946, s. 350 - 51 not 4.

X uncu asrı birinci hicret safhası olarak katıyetle kabul edene rastlamadım. Umumiyetle VIII inci asır üzerinde duruluyor ⁴³.

Bu mesele için verilen izahatta, Etrüsk kronolojisine göre İtalya'ya göç tarihleri M. ö. XI ci asır alınıyorsa da, bunun üzerinde yapılan tenkitlerden sonra VIII ci veya VII ci asırları kabul etmenin doğru olacağı kaydediliyor.

Arkeolojik delillere göre M. ö. ise XI veya X uncu asra koymanın münasip olduğu ileri sürülüyor ⁴⁴ isede, bütün tarihî delillerin kritiği yapıldıktan sonra şu hükme varılıyor. Greklerin Tyrsen, Mısır'lıların Turşa diye adlandırdıkları Etrüskler, M. ö. XII nci asırda Ege havzasında oturan bir kavimdir. Bunlar Dor istilâsı neticesinde yer değiştirmeye mecbur olmuşlardır ⁴⁵. Görülüyor ki aynı kitapta çeşitli bakımlardan tetkik edildiği zaman, daima ayrı hükümlere varılıyor. "Brandenstein," ise bu meseleye temas ederek çeşitli görüşler ileri sürüyor: Meselâ "Etrüsk'ler Tyrhen'lerdir," diyerek bunların tarihi zamanda Ege ve Küçük Asyada (Anadolu'da) yaşadıklarına işaret ediyor ve M. ö. VIII inci yüzyılda vukua gelen bir felâketten sonra (Herodota göre kıtlık) bu kavmin İtalya'yada Umbriya'ya hicret etmiş olduklarını ve İtalya'da Etrüsk'lere has olan buluntuların VIII inci yüzyılda başladığını kaydediyor ⁴⁷.

Bazı tarihlerde ise kronoloji vermeden sadece Lesbos ve Lemnos adalarında Tyrsenin yaşamış olduğu kaydedilir ⁴⁸.

İşte görülüyor ki göç tarihi için, kesin bir rakkam vermek güçtür. Çünkü muhtelif tefsirlere göre başka başka tarihler kabul edilebilir.

Ancak, kitabıma koyduğum kayıd, sadece bu kabilenin İtalya'ya Anadolu'dan göçetmiş olduğuna işarettir. M. ö. VIII inci asrı ise, Etrüsklerin İtalyada kesin olarak yerleşmelerine işaret için konmuş bir tarihtir.

c) Münekkîd Lydia hükümdar sülâleleri hakkındaki verdiğim malumatı vuzuhsuz bulmuşlar. Ondan dolayı derhal fırsat bilerek kendi bilgilerini sıralamışlar ve yine "*yer doldürmek*," için epey gayret sarfetmişler. Benim hülâsa ettiğim kısma kendilerinin bu yazılarıyla fazla bir şey kattıklarına kani değilim. B. Halil Demircioğlu bütün makaleleri boyunca âdet edindikleri tahrif etme sisteminden, maalesef burada da vaz geçmemişlerdir. Ben, Attyat sülâlesinin Lid tarihinin fecrinde yaşamış olduğuna işaret etmiştim. Münekkîd, "*bugünkü kanaatime göre bu asırlarda Hitit imparatorluğu münkariz olmuştur*," diyorlar ve benim bu ilk Lid sülâlesinin Frigyalılara, Frigyalıların da

⁴³ Leon Homo — L'Italie primitive, Paris, 1925 s. 31 - 67.

⁴⁴ Leon Homo — L'Italie primitive, Paris, 1925 s. 71.

⁴⁵ Leon Homo — L'Italie primitive, Paris 1925 s. 74.

⁴⁶ Wilhelm Brandenstein — Etrüsklerin ve Tyrrhenlerin en eski tarihine ait dil tetkikleri. Belleten cilt I. s. 684.

⁴⁷ W. Brandenstein 1937. Etrüsk meselesinin şimdiki durumu, II inci T. T. Kon. 1943 s. 213.

⁴⁸ Bossert — Altanatolien, Berlin 1942, s. 17.

Eti İmperatorluğuna tâbi olması keyfiyetini nakzediyorlar. B. H. Demircioğlu'nun bu faraziyesi doğru olabilirdi. Eğer ben sadece Lid'lerin tâbi olduğu devleti, Eti İmperatorluğu olarak göstermiş olsa idim. Halbuki kendisinin de kaydettikleri gibi Lydia'nın üç sülâlesinden ilk ikisi ve bilhassa "*Attiyad'lar mitik mahiyette sülâlelerdir*," İşte kitabımdaki, tarihlerinin fecri tabiriyle böyle bir devrenin mevcudiyetine işaret edilmiştir. Sonra kendilerine sormak isterim, böylece mitik mahiyet attettikleri bu sülâlelerden Heraklid'lerin hüküm sürdükleri zamana nasıl oluyor da 505 sene gibi bu kadar katı bir rakkam verebiliyorlar? Vakıa bazı kitaplarda⁴⁹ Herodot'a istinaden Heraklit sülâlesinin beşyüz yıl hüküm sürdüğü kaydediliyorsa da, yine münekkidin yazdığı gibi 505 sene değildir. Bizim, bu devreleri, rakkam vermekten çekinerek asırlarla ifade etmek istemişiz, bu mülâhaza neticesidir.

Esasen "Frigyanın yıkılışından sonra siyasal hegemonyayı ele geçiren Lydia devletinin tarihine dair pek fazla malûmatımız yoktur"⁵⁰, Hatta bu tarih meselesi için şunu belirtebilirim ki meselâ "Gyges," için bile çeşitli kitaplarda ittifak yoktur: "Asıl Lydia tarihi Mermenad'lar sülâlesinin kurucusu Gyges'le M. ö. 680 senelerine doğru başlar,"⁵¹, Diğer bir kitapta da "Lidya'nın az çok vuzuhlu tarihi Mermenad veya Şahin kırıllar denilen sülâle ile başlar,"⁵² M. ö. 700,. Tenkid makalesinde ise Gyges'in tahta geçme tarihini 687 olarak görüyoruz. Az çok daha malûm olması lâzımgelen bir tarih için, bu kadar değişiklikler olursa, mitik devirde hüküm sürmüş olan bir sülâle (Heraklid'ler) hakkında 505 sene gibi katı bir rakkam vermek doğru değildir.

Lid'lerin Frigya'ya tâbi olması meselesine gelince :

Frigya devletinin parlak zamanında Lidya'nın durumu karanlıktır, Lydia bu devirde ya Frigya'nın tâbiidir veyahut da müttelikidir.

Herhalde Frigya'lının satvetli devirlerinde, Lydia'yı nufuzları altına almış oldukları sanılıyor. Bir de bu mesele için şu kaydı ilâve etmek lâzımdır: Hittit arşivine göre Atiyades (Attis'in oğlu) Hatti kırıllarının dost vassalı ve bu itibarla tarihi bir karaktere sahip bulunabilmesi ihtimali vardır⁵³. Bu itibarla henüz karanlıklar içinde bulunan, bu devirler hakkında bilhassa "Atyat," sülâlesinin müstakil olmaktan ziyade, Frigya ve daha önce de Hattilere dost-vassal olmaları ihtimal dışında olmadığı gibi, kitabımda verilen bilgiler, bugün için müsbet sanılabilecek vesikalarla reddedilmiş durumda değildir.

İşte bu tarihler ve tâbiyet durumları böylece izah edilebilirler. Diğer taraftan Attiyad'lar sülâlesinin , eğer münekkidin söylediği gibi, kabul

⁴⁹ J. Garstang — The Hittite Empire. London, 1929, s. 18.

⁵⁰ A. M. Mansel — Eski doğu ve Ege. İstanbul, 1945, s. 181.

⁵¹ A. M. Mansel — Eski Doğu ve Ege. İstanbul, 1925, s. 181.

⁵² Ş. Günaltay — «Anadolu» Ankara s. 352.

⁵³ J. Garstang — The Hittite Empire, 1929, London, s. 18.

etsek dahi, M. ö. XII inci asırdan (Eti İmparatorluğunun son zamanlarında) yaşamış oldukları ve Eti siyasî camiası ile bazı ilgileri bulunması ihtimali uzak değildir.

d) "Gyges'in doğuda Asur, batıda İyonya siteleri arasında daimî barışıklığı hedef tutma," siyasetini münekkîd varit görmüyorlar.

Evvelâ böyle bir politikayı hedef tutmakla, bu politikayı tatbik etmek meselelerinin ayrı ayrı şeyler olduğunu acaba yazarken düşünmediler mi? Bir devlet dış politikasında daima muayyen hedefler güdebilir, fakat bunun tatbikatına gelince, şu veya bu suretle hareket ederek yine o hedefe ulaşmaya çalışılmaz mı?

Nitekim B. H. Demircioğlu bu hedefi varit görmemekle beraber derhal durumu izaha çalışıyorlar ve Giges'in, *ancak memleketini istilâ etmiş alan Kimmer'lere karşı kendisine yardım etsinler diye Asurlu'lara evvelâ mümaşat* sonra da *Mısır kralı ile Asurlu'lara karşı birleşmiştir*, diyorlar. Halbuki Lidler Anadolu'nun batı kıyılarındaki İyon siteleri birer birer zaptederek Ege kıyılarına inmişlerdir. İşte bu olaylar Giges'in hedef tuttuğu politikayı gerçekleştiren yollardır.

"Giges, batı Anadolu'da kudret ve şevket devri açan ilk büyük hükümdar olarak tanınmaktadır. Lidya'nın doğu ile batı arasındaki coğrafi durumunu, memleketin toprak zenginliğini çok iyi kavrayan Giges, ticaret ve ziraatin gelişmesine büyük önem vermiş, iktisaden yükselmenin ancak sulh ve sükûn ile mümkün olacağını takdir ettiğinden, doğuda Asur'lular batıda İyonyalılarla iyi geçinmek, bu ülkeler arasındaki alanda emniyet ve asayiş korumak suretiyle Lidya'yı doğu ile batı arasında transit merkezi olacak bir duruma yükseltmiştir⁵⁴., İşte bu aktardığımız cümleler de, kitabımda hülâsaten koyduğum fikri teyid etmektedir. Esasen yukarıda gösterdiğim tarih bakımından münekkîdin izah ettiği hadiseler, ancak Giges'in hedef tuttuğu politikaya ulaşmak için yapılan işlerdir.

Anadolu'da Pers devri. (M. s. 64-65)

Bu başlık altındaki yazılarda iki nokta tenkid konusudur: Biri tarih yanlışlığı, diğeri de "Geçit," kelimesile "Med harpleri," tâbiridir. Önce tarihi ele alalım. Kitabımın fransızca nüshasının 34 üncü sayfasında bu tarih doğru olarak V inci asır diye kaydedilmiştir. Türkçe basımında ise bir baskı veya tashih hatası olduğu meydandadır. Kitabımın fransızca ve türkçesini karşılaştırmada çok itinalı olduğunu zanneden münekkîd, acaba bunu görmemişler midir?

Ancak, münekkîdin bu paragrafında bizzat kendisinin düştüğü tarih ve rakkam hatalarını belirtmek lâzımdır.

1. Bu yazı münasebetiyle, yani İyonya isyanı için, 35 sayılı notta, kaynak gösteren münekkîd, sayfayı yanlış vermiştir. A. M. Mansel'in

⁵⁴ Ş. Günaltay — «Anadolu». Ankara, 1946, s. 352.

"Ege ve Yunan tarihi,, kitabının 423 v.s. diye kaydettikleri sayfada "Hellenizm krallıkları,, tarihi bahsı vardır. Münekkidin kaynak olarak göstermek istediği, bu mesele ile ilgili, yazılar aynı kitabın 245-246-247 inci sayfalarındadır.

B. H. Demircioğlu'nun Med savaşlarının endirekt sebebi olarak izah ettikleri cümle aynen şöyledir: " M. ö. 500 senesinde Anadolu batısında Pers'lere tâbi Helen şehir devletleri isyan etmiş (lon isyanı) ve bu da Pers'lerin M. ö. 474 de Miletos şehrini tahrip etmeleriyle sona ermiştir,, Bu yazıdaki tarihler üzerinde durmak ve mühim yanlışları düzeltmek lâzımdır.

2. Helen şehirlerinin isyan tarihini kesin olarak 500 e koymaktadırlar. Halbuki çeşitli kaynaklarda, bu tarih 499, hatta Pers'lerin bu isyanları bastırma teşebbüsünün M. ö. 498 de vaki olduğu kaydedilir ⁵⁵. Hatta İyon isyanı için 499-494 tarihleri yazılmaktadır ⁵⁶. Asilerin hücumu geçme tarihleri ise kesin olarak M. ö. 498, dir ⁵⁷.

3. Diğer taraftan münekkidin yukarıda naklettiğimiz asıl tarih hatası (474) de Miletos şehrinin tahribi meselesidir. Bu tarih, münekkidin koyduğu gibi 474 değil, 494 dır. Bunun için kaynaklara baş vuralım: "Denizdeki yenilme, Milet'in düşmesini intag etti (494) ⁵⁸,, Bu tarih 494 tür ⁵⁹. Bilhassa iddialı bir tenkit makalesinde, böyle teferuatlı rakkam verirken, arada yirmi yıl gibi bir yanlışlık yapmak caiz olmasa gerektir.

Bu bahiste münekkidin yazdığı diğer noktalar kelime üzerinedir, "tersine eskilerin yanlışlığı "Med,, maharebeleri dedikleri "Pers Harpleri,, diyorlar. Eskilere istinaden dahi olsa bir teamül halinde Med harpleri "Guerre Médique,, ⁶⁰ tâbirine hemen her yerde ve en yeni eserlerde dahi tesadüf edilir ⁶¹ a. b. O kadar ki umumî lûgatlarda dahi, bu tâbir böylece kabul edilmektedir ⁶². Tarihte yer etmiş öyle, kelimeler vardır ki onları değiştirmek ekseriya çok güç olur.

Diğer cihetten Türkçe olarak en son yayınlanan "İran Tarihi,, kitabında "Birinci Med- savaşı,, tâbiri kabul edilmiştir ⁶³. Bu bakımdan bütün İran hakimiyetini, üç cümle içinde hülâsa ettiğim bir kitapta, henüz umumileşmemiş, hatta "İran Tarihi,, namı altında çıkan kitaplarda dahi aynı suretle kabul edilmiş bir tâbiri değiştirmek selâhiyetini kendimde bulamadım.

⁵⁵ M. Mansel — Ege ve Yunan Tarihi, Ankara, 1947. s. 243, 47.

⁵⁶ C. Huart — La Pers Antique. Paris 1925, s. 68.

⁵⁷ Ş. Günaltay — İran Tarihi, Ankara 1948. s. 180, 181.

⁵⁸ Ş. Günaltay — İran Tarihi, Ankara 1948, s. 181.

⁵⁹ A. M. Mansel 60 Ege ve Yunan Tarihi, 1948 s. 247.

⁶⁰ Maspero — Histoire Ancienne des Peuples de l'Orient, Paris, s. 711.

⁶¹a, Prienne — Les grands courants de l'histoire Universelle I (1945) s. 154 - 155.

⁶¹b, J. H. Breasted — La conquête de la civilisation, Paris 1945, s. 287.

⁶² Larousse 1936 Paris s. 1534.

⁶³ Ş. Günaltay — İran Tarihi Ankara 1948, S. 182.

Şimdi "Geçit," meselesi üzerinde durarak bazı izahlarda bulunmak yerinde olacaktır. Çünkü, Yunan yarım adasına karşı, yapılacak bir harp tasavvurunda olan, İranlılar için iki yol vardı: Biri denizden Kiklat adalarından geçerek Attik'e, giden deniz yolu diğeri ise Anadolu'dan Trakya ve Makedonya'dan geçerek Atina'ya ulaşan kara yolunun mühim bir kısmı İran imparatorunun elinde idi⁶⁴.

Benim, Anadolu'yu "Med harpleri," adı verilen savaşlarda Geçit telâkki etmem, olaylara uygun bir tâbirdir. Çünkü merkezi İran'da olan bir imparatorluğun idaresinde bulunan Anadolu, "Hellas'ta," cereyan edecek harpler için ancak "Geçit," lik vazifesini görmüştür.

İşte bu gösterdiğim noktalarda Tarih doçenti, benim kitabımı, düzeltmek isterken, bizzat kendisi "*dikkat ve ihtimam noksanlığından*," dolayı bir çok hatalara düşmüştür. Bu kadar iddia ile ortaya çıkan bir tenkid makalesinde, bu yanlışları düzeltmeyi zarurî buldum.

Büyük İskender'in Şark fütühatı ve "Hellenizma," (M. s. 65)

Kitabımda bu devreyi mümkün olduğu kadar kısaltarak üç cümle içinde söylemek istemiştım. Maksadım sadece büyük İskender'in Anadolu üzerinden Suriye ve Mısır'a inişini ve sonra İran'a kadar olan fütühatını devam ettirmesini kaydetmektı. Yoksa kendilerinin b) fıkrasında lüzumsuz olarak verdikleri muharebelerin isim ve tarihleri, her tarih okuyan tarafından çok iyi bilinen olaylardır. Biz bu bilen insanlara hitap etmeyi düşündüğümüz içindir ki, sadece İskender'in Anadolu'da Pers hakimiyetini yenerek burasını elde ettiğini kaydettik. Yoksa kendilerinin lüzumı hissettikleri gibi, her mesele üzerinde tafsilâta girişmeyi düşünse idim, kitabımın hacmini çok büyültmem icâbederdi. Pek iyi anlamış olmaları lâzım gelir ki "Türkiye tarihine kısa bir bakış," adı altında "s. 24 - 56,, resim ve haritalar dahil, 32 sayfalık bir bölümde, her münevverin okuduğu zaman teferruatını hatırlıyabileceği kısımları uzatmak lüzumunu duymamışdım.

a) fıkrasındaki itirazlarına gelince, yazımda büyük İskender'in fütühatından, Pers hakimiyetini ortadan kaldıran siyasî bir olay olarak bahsettim. Yoksa Büyük İskender'in fütühatı neticesinde inkişaf eden, kültür hareketlerini izah etmeye girişmedim. O, büsbütün ayrı bir meseledir.

e) Münekkidin fıkrasındaki cümleleriyle, benim yazdıklarımı aynen nakletmekle, bu husustaki hükmü okuyanların takdirine bırakacağım:

Tenkit makalesinden :

"*Hellenistik devrin Anadolu'daki başlıca merkezi olan Pergamon (Bergama) yalnız mimarî (yapı) uslubunu temsil eden bir yer değildir (s. 52). Belki alelittlak Hellenistik devir sonatını temsil eden bir merkezdir (Burada Bergama'dan çıkarılan ve sonra da Berlin müzesinde restore edilen meşhur Zeus sunağı relieflerini düşünmek kâfidir),,*"

⁶⁴ Maspero — Histoire Ancienne de Peuples de l'Orient, Paris s. 713.

Kitabımdan: "Batı Anadolu'da, Misya üzerinde ise Bergama kralığının hâkimiyeti vardır. M. ö. III üncü yüzyılın, en güzel mimarî eserleri, bu krallık merkezinde kurulmuştur. O devrin yapı üslubunu en iyi olarak temsil eden bir merkezdir. Bergama şehrinin Akropolü buna en bariz bir örnektir. Bunlardan gayrı kazılarda Bergama hakkında daha bir çok yeni bilgilere sahip olmaktadır. Anadolu abideleri için en mühim merkezlerden biridir." (K. s. 52).

Anadoluda Roma Devri (M. s. 65-66)

Bu başlık altındaki yazılarında münekkîd, benim haşiye olarak yazdığım bir cümle için iki paragraf ayırmışlar. Bu mesele için benim not etmek istediğim cihet şu idi:

Ankara mâbedinin Firik devrinden itibaren bir yapı yeri olduğu ve asıl ayakta duran bu günkü mâbedin ise "Augustus", devrinde yapılmış bir bina olmadığına işaret etmektir. Bu mesele için, daha önce yayınlamış olduğum bir yazımı aynen tekrarlırsam, kitabımda haşiye olarak yazdığımın mânası daha iyi anlaşılır:

"Ankara mâbedinin etrafı Belediye tarafından temizlenirken, Tarih Kurumu da bu mâbedin temellerinde ve yanında araştırmalar yapmış, Frikya eserlerinin üzerine kurulmuş olan bu mâbedin Helenistik devirden itibaren, mevcut olduğunu tesbit etmiştir. Ogüst'ün kitâbesi bu mabedin duvarlarına sonradan hâkedilmiştir. Bu vaziyete göre bu mâbede Ogüst mâbedi demek doğru değildir⁶⁵.

b) Münekkîdin ikinci paragrafı "Vasiyetname," kelimesi üzerinedir.

Bu kelime için verdikleri izahlar, o kadar malûm olaylardır ki bir haşiye cümlesine bunları sıralamaya hiç bir zaman lüzum görmem.

Bu kelimenin, yerinde kullanılıp kullanılmadığı meselesi üzerinde tartışmalar yapılabilir. Ancak, hangi tezin umumileşeceği bilinemez. Bugün için ise durum ötedenberi "vasiyetname," kelimesinin bu metin için kullanıldığı ve böylece anıldığıdır⁶⁶.

Hemen bütün kaynaklarda aynı isim altında zikredilen bir metni ben böyle umumî bir tarih hûlasası bahsinde değiştirmek istemiş olsaydım, o zaman hâtalı bir iş yapmış olurdum. Çünkü, tez kitabının müdafâa esasları bunlar değildir. Hatta rehberler⁶⁷ ve kataloglar⁶⁸ dahi bu kelimeyi böylece alırlar. Aynı zamanda türkçe olarak çıkan en son yayınlarda aynen şöyle denilmektedir:

"Bugün Hacıbayram camii bitişiğinde meydana çıkarılan bu tapı-

⁶⁵ Afetinan — T. T. Kurumunun 1937 den 1943 e kadar arkeolojik çalışmaları hakkında, Belleten (1944) cilt VIII, sayı 29, s. 48. Belleten (1939) - cilt III sayı 11 - 12 s. 463. Bu hafriyatın tafsilatlı raporu T. T. Kurumunda hazırlanmaktadır.

⁶⁶ Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie, 1914, «Auguste» ve «Ancyre»

⁶⁷ E. Mambury - «Ankara» Guide Touristique, 1933 s. 248.

⁶⁸ Mostra Avgvstea Della Romanita, Roma 1938, s. 166,

nağın dış duvarları üzerine, aslı Roma'da tunç sütunlar üzerine kazılan ve Augustus'un yaptıklarını anlatan yazıt, Grekçe ve Lâtince olarak yazılmıştır. "Monumentum Ancyranum,, adıyla tanınan ve bilim dünyasında pek ünlü olan bu yazıt, Augustus'un "Vasiyetnamesi niteliğindedir.,⁶⁹ Yine bu mesele üzerinde diğer bir yazıyı aynen bildirmek isterim: Ogüst'ün Vasiyetlerine ait yazılar şunlardır:

76 yaşında ölen (Miladî 14) Ogüst'ün bir yıl önce "vestal,, depolarına mühürlüyerek emanet ettiği dört vesika "Senato,, huzurunda okundu. Bunlardan birincisi asıl vasiyetnamesi idi ki, servetini vârislerine ve Roma halkına taksim ediyordu. Bununla beraber üç rulo daha vardı; biri cenaze merasimine ait emirleri; ikincisi yaptığı işleri hakkında bir hülâsa idi. Bu sonuncusunu, bronz levhalara yazdırarak, lâhdinin önüne konmasını istiyordu; işte bu metnin, tam vasiyetname ruhuna uygun olup olmadığı münakaşa edilebilir. Fakat umumiyetle bütün kaynaklarda istisnasız olarak "Vasiyetname,, kelimesi kullanılmaktadır⁷⁰.

Bazı Teknik Mülâhazalar (M. s. 66-67)

Münekkidin "*Kendi sahalarını ilgilendiren bazı noktalar üzerinde serdetmiş oldukları ilmî mütalaaları,,*ının değer dereceleri hakkında yukarıki sayfalarda fikirlerimizi açıklamış bulunuyoruz.

"Teknik mülâhazalar,, adını verdiği son kısmın başında ise şu hükmü vardır: "*umumiyetle bu tarihî malûmatı - bilhassa ilk çağ tarihi hakkındakiler - bizde aceleye gelmiş intibainı uyandırmıştır. Burada adeta bir "yer doldurma,, gayreti seziliyor,,* Kitabım için söylenen bu "*yer doldurma,,* tâbirinin ne kadar yersiz bir iddia olduğunu yukarıda belirttik. Aksine olarak "*yer doldurma,,* dan çekindiğim için, malûm addedilen geniş tarihî çağları kısaltmıştım. İşte, münekkid bu kısaltmalardan istifade ederek, lüzumsuz ve yersiz tafsilat vermeği kendisine bu vesile ile iş edinmiştir. "*Yer doldurma,,* gayretinin bu tenkid makalesinde fazlasıyla yer aldığını görmekle, bu tâbirin benim kitabımdan ziyade, bu tenkid yazıları için söylenebileceği pek aşîkârdır.

B. H. Demircioğlu'nun teknik mülâhazalarından birisi de "*hadiseleri arka arkaya sıralayıp yığmanın bir tarih olamayacağına,,* işaretidir. Bu bakımdan kendi görüşüne göre kitabımı böyle bir örnek telâkki ediyor.

Tarih elbette bir yığın değildir, fakat, olayların bir tarih sırası takip ederek kısaltmaları yapılması, bazen en zarurî bir iş olur. Çünkü tarih zaman ve mekân içinde, bir sıralamaya tâbi olduğu zamandır ki, metodlu bir tarih görüşü belirmiş olur. Aksi takdirde mitoloji ve efsaneden öteye gidilemez. Bu kronolijik sıralamayı, tarihci olmak isteyen bir insan, nasıl inkâr edebilir?

⁶⁹ İnönü Ansiklopedisi, cilt III, Fasikül 17, s. 49, Ankara 1948.

⁷⁰ Jean Gagé — *Res Gestae Divi Avgvsti, Texte établi et Commenté*, Paris, 1935. S. 3 ve 25.

Münekkid “*kontrol imkânı olmaması*,” diye de bir diğer kusur bulmak kaygusuna düşmüştür. Bu münasetbele de bibliyografyama “38,” sayılı notlarında temas ediyorlar ve *140 a varan bibliyografya* listemin, *kitapta zikredilmediğini ve sayfa gösterilmediğini* yazıyorlar. Bu hükmü verebilmek için hakikaten kendilerinin bu kontrolü tam yapmamış oldukları anlaşılıyor. Çünkü kitabımda 134 kitap ve makale adı verilmiş ve bunlardan 122 si sayfa altlarına konmuştur. Bilhassa önemle üzerinde durdukları 24 - 60 sayfalar arasında, şöylece bir toplama ameliyesi yapmış olsalardı, göreceklerdi ki 50 ye yakın kitap ve makale ismi icabeden yerde sayfalarıyla gösterilmiştir⁷¹. Yalnız bibliyografyanın başında da söylediğim gibi (K. s. 191), her defasında kitabın bütün ismini tekrarlamaktansa, kısaltma yaparak müellifin adı ile eserin basıldığı tarihi ve sayfası konmuştur. Münekkidin şu haşiye cümlelerindeki bibliyografya için “*geçenlerin de ekseriyetle sahifeleri verilmemiş yalnızca adları ile iktifa edilmiştir*,” demeleri tamamen hakikatten arıdır. Kitabımın sahifelerini bu bakımdan incelerlerse bu hükmün ne kadar yersiz olduğunu gözleriyle göreceklerdir. Asıl münekkidin bu dikkat ve ihtimamla hazırladığını zannettiği kendi makalelerinde bana yersiz olarak attettikleri kusurağardan, âri olmadıklarını bir çok delillerle yukarda gösterdik.

Bir kitapta ve bilhassa bu kadar rakamla dolu olduğu vakit, bazı tasahih hatalarının bulunması belki mazur görülebilir, fakat böyle iddialı bir tenkid makalesinde, hata yapmaya bilmem ne dereceye kadar cevaz vardır? Ekseri kitaplara “hata, sevap,” cetvelleri ilâve edilir, fakat bir makale için böyle bir şey ben görmemişim. Münekkit, kendi makalesinin sonuna, bir not ilâve etmek lüzumunu hissetmişlerdir. Fakat görüldüğü gibi asıl mühim addedilen tarih ve rakkam hatalarının burada da farkına varmadıkları, yani bizzat kendisinin “*kontrol imkânından*,” mahrum oldukları anlaşılıyor.

Münekkidin söylediğinin tersine olarak, kitabımda bilhassa “*mantıkî teselsül ve irtibat*,” a en çok riayet edilmiştir. “*Cümlelerin yapısında sakatlıklar*,” bulan münekkid acaba kendi cümlelerini iyi örnek olarak gösterebilir mi? Ben itiraf edeyim ki, bir çok yerlerde ne demek istediklerini, cümlelerin uzun ve muğlak oluşundan ve bilhassa tekrarlardan dolayı, zorlukla mâna çıkarabildim. Bir konuyu yazış şekli üslûp meselesidir, yeter ki bu şahsî üslûp ile, fikirler ifade kabiliyetini bulmuş olsun. Benim üslûbüm, Türk efkârı umumiyesi için yabancı olmasa gerektir.

⁷¹ Bir örnek olarak kitabımın 25 inci sayfasındaki alt notları buraya koyuyorum :

¹ Pittard, 1929 s. 23.

² Arne, 1909 s. 23.

³ 1946 Mayısında Fakültenin bir grupla yaptığımız seyahatte bu bölgeye de gittik. Asistan Kılıç Kökten bu vadi boyunca ayrıca araştırmalar yaptı. Fakat sözü geçen buluntuyu teyid edecek malzeme bulamadı.

⁴ Pfannenstiel - 1941 s. 9.

⁵ J. de Morgan, 1924, s. 302.

Münekkidin tekniğ mülâhazalarından biri de “*dikkat ve ihtimam*,” noksanlıdır. Bunun üzerine kitabımı yeniden okudum ve memnuniyetle müşahade ettim ki bu “*dikkat ve ihtimam*,” kusuru benim kitabımdan ziyade, bu ondokuz sayfalık tenkid makalesinde pek çoktur ve benim için bunları misallerle göstermek mümkün olmuştur.

Yalnız burada şunu tekrar belirtmek isterim ki, kitabım, heyeti umumiyesi itibariyle bir küldür. Coğrafi ve tarihî kısmı, lüzumlu olan bilgilerdir, bunlar tezimin dayandığı esas meselelerdir. Bilhassa antropolojik vesikaları tarihe yardımcı olarak kullanmak ve onun metodlarından istifade etmek, eski çağ tarihinde lüzumlu bir iştir.

Münekkid, son sözünü ön sözlerindeki bir hüküm ile bitiriyor. Kitabımı kast ederek “*antropoloji edebiyatımız bir eser kazanmıştır*,” diyorlar ve asıl tez kısmı üzerindeki mütaleaları, işin erbabına bırakıyorlar. Kitabımı sadece “*antropoloji edebiyatı*,” bakımından adederek ve onun üzerine mütaleada bulunmak selâhiyetini kendinde bulmayan münekkid, eseri selamlamak istiyorlar. Bundan dolayı göstermiş oldukları nezakete teşekkür olunur. Ancak, kendilerine haber vermek isterim ki, kitabım dünya ilim âleminde incelenerek, işin erbâbı tarafından değer verilerek karşılanmıştır. Türk halkı üzerinde yeni yazılan eserler bu kitabımın mevzularını mehz olarak kullanmışlardır ^{72a, b}.

Eğer B. H. Demircioğlu bu tenkit makalesinde, ilmi metodlara riayet ederek, objektif hükümlere varmak suretile bizim ilim âlemimizin dikkatini çekebilseydi, bizi kendilerine en samimi teşekkürlerimizi sunmak duygusu karşısında bırakacaktı.

^{72a} Marc-R. Sauter—Populations brachycéphales actuelles du Proche-Orient A S A G, Tome XI. No. 1 1945-S. 100 «La Turquie est le pays dont l'exploration anthropologique a été la plus complète. En effet, grâce aux initiatives Conjuguées de M. le professeur E. Pittard, et de Melle Afet, et grâce à l'appui d'Atatürk une enquête portant sur près de (60.000) individus a pu être conduite, dont les premier résultats ont été publiés en 1939».

^{72b} «Nikolas Lahovary — Les peuples Européens. Leur passé ethnologique et leurs parentés réciproques d'après les dernière recherches sanguines et anthropologiques. Neuchâtel 1946 s. 508-512» La grande enquête couvrant près de 60,000 Turcs des deux sexes, due à l'énergie de Melle Afet (on voit que les femmes turques rattrapent largement le temps perdu, car c'est la seule enquête de cette ampleur qui ait été colligée dans le monde, par une femme) nous permet de nous faire une idée à peu près définitive de la composition actuelle de la population turque de l'Anatolie, qui constitue la majorité de la population de l'Asie Mineure (S. 509).

Not: Bu makalede kısaltmalar şunlardır:

Tenkid Makalesi Sayfa = M. s. Tenkide konu olan Kitabım sayfa = K. s. Archives Suisse d'Anthropologie générale = ASAG. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi = DTÇF. Türk Tarih Kurumu — T. T. K.